Universiteit Leiden
The Netherlands

#CovidUnder19. Hoe ervaren kinderen en jongeren in Nederland de coronacrisis en wat zouden zij adviseren aan beleidsmakers? Een onderzoek vanuit kinderrechtenperspectief

Amerongen, B. van; Booij, A.; Hanssen, I.; Liefaard, T.; Mesman, J.

Citation
Amerongen, B. van, Booij, A., Hanssen, I., Liefaard, T., & Mesman, J. (2021). *#CovidUnder19. Hoe ervaren kinderen en jongeren in Nederland de coronacrisis en wat zouden zij adviseren aan beleidsmakers? Een onderzoek vanuit kinderrechtenperspectief*. Leiden: Universiteit Leiden. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3161068

Version:	Publisher's Version
License:	Leiden University Non-exclusive license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3161068

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoe ervaren kinderen en jongeren in Nederland de coronacrisis en wat zouden zij adviseren aan beleidsmakers?

Een onderzoek vanuit kinderrechtenperspectief.

#CovidUnder19 is een wereldwijd initiatief dat tot doel heeft de ervaringen van kinderen en jongeren te verzamelen over hun rechten tijdens de COVID-19 pandemie.

B. van Amerongen
A. Booij
I. Hanssen
T. Liefaard
J. Mesman

Universiteit Leiden

Woord van dank

Voor u ligt het rapport over de ervaringen van kinderen en jongeren met de coronacrisis in Nederland. Een maatschappelijk relevant rapport dat handvatten biedt voor een meer jeugdgericht beleid in tijden van een pandemie. Graag willen wij een woord van dank uitspreken aan iedereen die ons hierbij heeft geholpen.

In de eerste plaats gaat onze dank uit naar alle kinderen en jongeren die de tijd hebben genomen om mee te doen aan het initiatief *#Covidunder19*. Ook alle ouders, onderwijsinstellingen, docenten en andere personen die de vragenlijst met hun kinderen, leerlingen en bekenden hebben gedeeld, willen wij langs deze weg bedanken. Ten tweede zijn wij dankbaar dat we konden aansluiten bij het internationale *#Covidunder19* onderzoek. In het bijzonder bedanken wij dr. Bronagh Byrne, dr. Michelle Templeton en prof. Laura Lundy van Queen's University Belfast en Kristen Hope Burchill van Terre des Hommes voor de samenwerking en het vertrouwen in het Nederlandse onderzoeksteam.[1] *#Covidunder19* is momenteel wereldwijd het grootste onderzoek naar kinderen en jongeren tijdens de Covid-19 pandemie, een ware prestatie!

Verder gaat onze dank uit naar UNICEF Nederland, Tako Rietveld en de Nationale Wetenschapsagenda voor de aanhoudende belangstelling en support voor *#Covidunder19* in Nederland. Ook danken wij onze collega's in Aruba, Ricky Hoek en Miranda Gielen, voor hun inzet om de vragenlijst uit te zetten onder Arubaanse kinderen en jongeren. Hopelijk vinden we in de toekomst andere manieren om de rechten en belangen van kinderen in Aruba beter te leren begrijpen en te bevorderen. Tot slot danken wij de externe reviewers die bereid waren om het onderzoek en rapport aan kritische beoordeling te onderwerpen.

Bo van Amerongen, Anna Booij, Irsa Hanssen Ton Liefaard en Judi Mesman,
Leiden, april 2021.

[1] *Bronagh, Michelle, Laura and Kristen, thank you for involving us in your global initiative. We are greatful that we have been able to contribute to #Covidunder19 by amplifying the voices of over 300 Dutch children.*

Inhoudsopgave

Samenvatting **4**

1. Inleiding **8**

1.1 Impact van corona op kinderen en jongeren – onderzoek tot nu toe *9*

1.2 Betrokkenheid kinderen en jongeren bij beleid *13*

2. Methodologie **16**

2.1 Onderzoeksopzet *16*

2.2 De vragenlijst *16*

2.3 Onderzoeksgroep *17*

2.4 Data-analyse methoden *18*

3. Resultaten **20**

3.1 Wat is volgens de deelnemers verslechterd sinds de coronacrisis? *20*

3.2 Wat is volgens de meeste deelnemers hetzelfde gebleven sinds de coronacrisis? ... *24*

3.3 Hoe denken deelnemers over sociale betrokkenheid sinds de coronacrisis? *31*

3.4 Waren er verschillen tussen groepen jeugd in hun beleving van de coronacrisis? . *35*

3.5 Adviezen en ervaringen van de deelnemers *38*

4. Beperkingen onderzoek **45**

5. Conclusies en aanbevelingen **48**

Literatuurlijst **52**

Appendix **57**

A. Vragenlijst #Covidunder19 ..... *57*

B. Codeerhandleiding *65*

Samenvatting

Het Covid-19 virus houdt de wereld in zijn greep. Op 16 maart 2020 werden Nederlandse onderwijsinstellingen als gevolg van de coronaviruspandemie voor een periode van 2 maanden gesloten tijdens een zogenoemde 'intelligente lockdown'. Op 16 december 2020 werd een nieuwe lockdown afgekondigd en sloten scholen opnieuw hun deuren. Het dagelijks leven van kinderen en jongeren werd tijdens deze lockdownperiodes fundamenteel beperkt. Onderwijs vond plaats op afstand, online. Sporten, winkelen, horecabezoek, muziekevenementen, schoolreisjes; ook de mogelijkheden voor activiteiten werden voor de jeugd beperkt. Dit onderzoek heeft als doel de ervaringen van kinderen en jongeren rondom de coronaviruspandemie en de gevolgen daarvan in kaart te brengen, vanuit het perspectief van kinderrechten.

Dit onderzoek is onderdeel van het internationale onderzoeksproject *#CovidUnder19,* een vragenlijstonderzoek geïnitieerd door Queen's University in Belfast over de ervaringen van jongeren van 8 tot en met 17 jaar oud met de corona-pandemie. De Universiteit Leiden heeft de vragenlijst uitgezet onder kinderen en jongeren in Nederland (N = 287) en Aruba (N = 18). Door de lage response op Aruba kunnen we helaas geen betrouwbare uitspraken doen over de ervaringen van kinderen en jongeren daar. Daarom beperken de resultaten zich tot de deelnemers uit Nederland. In Nederland hebben 102 jongens en 175 meisjes deelgenomen aan de vragenlijst. De leeftijden van de deelnemers liep uiteen van 8 tot 17 jaar oud (M = 14.72; SD = 2.18), met een grotere deelname onder oudere kinderen: 84% van de deelnemers was ouder dan 12 jaar. De vragenlijst bestond uit 33 gesloten vragen en 5 open vragen over onderwerpen die betrekking hebben op verschillende kinderrechten uit het VN-Kinderrechtenverdrag, waaronder het recht op onderwijs (artikel 28 en 29), op gelijke behandeling (artikel 2), op een adequate levensstandaard (artikel 27), op bescherming tegen geweld in de opvoeding (artikel 19) en op spel en vrije tijd (artikel 31). De vragenlijst kon in twee fasen worden ingevuld. Een kleine groep (n = 30) vulde de vragenlijst in voor de zomer (juni – juli 2020). De grootste groep deelnemers (n = 221) vulde de vragenlijst in tijdens het begin van het schooljaar voorafgaand aan de tweede scholensluiting (periode september – begin december 2020), en een kleine groep (n = 31) deed dat na de aankondiging van de tweede schoolsluiting (tweede helft december 2020). Bij de analyse van de antwoorden bleek de fase waarin de vragenlijst werd ingevuld relevant te zijn voor de aard van de antwoorden. Het lijkt

het erop dat naarmate de coronacrisis langer duurt, kinderen en jongeren steeds meer verslechteringen in het dagelijks leven ervaren.

Zoals mag worden verwacht in een welvarend land als Nederland, ervaart de overgrote meerderheid (≥ 75%) van de deelnemers sinds de pandemie geen verandering in toegang tot genoeg drinkwater en eten, veilig wonen en het meemaken van geweld. Gebieden waarvan een grote groep aangaf dat er wel sprake is van verslechtering waren onder andere de mate van contact met anderen dan hun ouders, het contact met vrienden, het onderwijs, en lichaamsbeweging. Hoewel de meerderheid van de deelnemers op veel gebieden geen verandering ervaren, is er steeds een belangrijk minderheid die wel verslechtering merkt. Het gaat onder andere om een verslechtering in toegang tot lesmateriaal, een plek om alleen te zijn, vrije tijd, buiten zijn, en de mate waarin scholen leerlingen betrekken bij beslissingen. In dit onderzoek zijn helaas geen gegevens verzameld over de sociaal-economische achtergrond van de deelnemers, maar gezien de resultaten van eerdere onderzoeken ligt het voor de hand dat juist kwetsbare groepen meer te lijden hebben onder de coronacrisis dan groepen die voor de crisis thuis en op school weinig problemen ervaarden, zeker naar mate de crisis langer duurt. Al met al gaan de bespiegelingen van de deelnemers op de positieve en negatieve kanten van de coronacrisis vooral over school, sociale contacten, en ontwikkelingsmijlpalen. De specifieke zorgen die de deelnemers uiten lijken soms triviaal, maar wanneer ze achter elkaar worden gelezen ontstaat een breder beeld van diep gevoeld gemis, ook van dingen die ze niet zomaar later kunnen inhalen.

De helft van de oudere kinderen (13-18 jaar) rapporteren dat zij niet het idee hebben dat de regering naar hen luistert als het gaat om maatregelen die de jeugd aangaan. Toch hebben 116 deelnemers een of meerdere suggesties aan de overheid gedaan in de vorm van adviezen om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronacrisis. De meeste deelnemers vinden dat de overheid meer verantwoordelijkheid moet nemen en het goede voorbeeld geven, of betere maatregelen moet nemen om het virus onder controle te krijgen. Kinderen en jongeren vragen ook aandacht voor het niet opnieuw sluiten van de scholen en het prioriteren van de mentale en fysieke gezondheid van kinderen, het faciliteren van programma's en activiteiten tijdens de lockdown, het ondersteunen van kwetsbare kinderen zoals die in onveilige thuissituatie of met een slechte gezondheid en het luisteren naar kinderen en die hun gevoelens en ideeën laten delen. Andere adviezen gaan over het inzetten van scholen of maatschappelijk werkers om kinderen in de gaten te houden en als contactpersoon te fungeren, betere controle

en handhaving van de coronamaatregelen in de openbare ruimte, dienstverlening aan kinderen en families, financiële steun of eten en onderdak.

Opvallend is overigens dat de meeste kinderen en jongeren aangeven dat ze sinds corona niet ineens meer motivatie voelen om anderen te helpen. Ook hebben de meeste kinderen en jongeren nu niet de motivatie om zich met de politiek bezig te houden, hoewel een redelijke grote minderheid (22%) aangeeft hiervoor wel gemotiveerd te zijn. Er lijkt dus wel enige motivatie te zijn onder de deelnemers om zich maatschappelijk of politiek in te zetten, maar dit is zeker niet het overwegende beeld. Het zou naar ons idee goed zijn om na te gaan op welke manier kinderen en jongeren, die hiertoe gemotiveerd zijn, een rol zouden kunnen spelen bij het ondersteunen van leeftijdsgenoten of andere groepen in de samenleving, zoals ouderen of vreemdelingen of bij signaleren van hulpvragen of onveilige situaties van andere kinderen en jongeren.

De Covid-19 pandemie en de maatregelen ter voorkoming van de verspreiding van het virus grijpen diep in op het leven en de rechten van Nederlandse kinderen en jongeren. Nederland heeft als partij bij het VN-Kinderrechtenverdrag de verplichting om de rechten van kinderen te waarborgen, ook in tijden van een pandemie. Het belang van het kind dient steeds een eerste overweging te zijn in alle beslissingen en maatregelen die kinderen betreffen (artikel 3 lid 1 IVRK). Coronamaatregelen vallen hier ook onder. De pandemie en de coronamaatregelen treffen onder andere het recht op onderwijs (artikel 28 en 29 IVRK), het recht om je veilig en beschermd te weten (artikel 19, 34, 39 IVRK), het recht op spel, vrije tijd en ontspanning (artikel 31 IVRK) en het recht om gehoord te worden (artikel 12 IVRK). Dat laatste recht houdt onder meer in dat de overheid kinderen en jongeren betrekt bij de totstandkoming van beleid. Voor effectieve participatie van kinderen en jongeren is het niet alleen belangrijk om hen uit te nodigen en naar hen te luisteren (als zij daar zelf behoefte aan hebben), maar ook om hen daadwerkelijk in staat te stellen om zinvolle inbreng en invloed te hebben, en terug te koppelen wat daarmee is gedaan. Uit dit onderzoek blijkt dat de helft van alle deelnemers boven de 13 jaar aangeeft dat zij niet het gevoel hebben dat de regering luistert naar jongeren, hetgeen tekenend lijkt te zijn voor de onmacht die zij ervaren in een situatie waarin er vooral voor hen beslist wordt en niet met hen.

Het is van groot belang om oog te houden voor de gebieden waarop Nederlandse kinderen en jongeren verslechtering ervaren sinds de coronacrisis, óók als het om een minderheid van de

jeugd gaat. Juist die minderheid verdient de aandacht van beleidsmakers om te voorkomen dat structurele ongelijkheid in deze coronacrisis zorgt voor een groeiende kloof tussen kansrijke en kansarme populaties. Dat staat immers op gespannen voet met artikel 2 van het VN-Kinderrechtenverdrag dat Nederland verplicht om de rechten en belangen van ieder kind te beschermen. Aandacht voor de minderheid begint met aandacht voor de belangen en rechten van *alle* kinderen en jongeren als onderdeel van het landelijke en lokale coronabeleid. Daarnaast moeten de belangen van specifieke groepen kinderen worden onderkend bij het nemen van coronamaatregelen, nu mag worden aangenomen dat impact van de corona-crisis – ook na de grootste besmettingsgolven – langdurig is. Denk hierbij aan de economisch impact van de crisis, maar ook aan de gevolgen van de crisis voor de fysieke en mentale gezondheid van kinderen en jongeren. Daarnaast is het van belang om kinderen en jongeren te betrekken bij coronabeleid, waarbij gezocht moet worden naar een afspiegeling van de gehele samenleving. Ook kinderen en jongeren die minder in beeld zijn en die kwetsbaar of kansarm zijn, hebben het recht om betrokken te worden en hun belangen erkend te weten. Ondanks initiatieven om kinderen en jongeren uit te nodigen om mee te denken en inbreng te hebben, is het maar zeer de vraag of dat werkelijk heeft geleid tot inclusieve en effectieve participatie, waarbij ook de meest kwestbare en kansarme kinderen en jongeren zijn bereikt. Dat de respondenten in dit onderzoek aangeven zich niet of nauwelijks gehoord te voelen, betekent dat de Nederlandse overheid veel meer werk kan maken van het betrekken van kinderen en jongeren bij het coronabeleid.

Het VN-Kinderrechtenverdrag is duidelijk. De belangen van kinderen en jongeren dienen een eerste overweging te zijn in beleid dat hen raakt. Toch blijft in het Nederlandse coronabeleid te vaak onduidelijk in hoeverre de belangen van kinderen en jongeren een rol spelen, welk gewicht deze in de schaal leggen en hoe kinderen en jongeren worden betrokken. Dat staat haaks op de grondbeginselen uit het VN-Kinderrechtenverdrag die in de kern neerkomen op het erkennen van kinderen en jongeren als groep burgers in de samenleving die het recht hebben om serieus genomen te worden, zeker wanneer hun rechten en belangen direct worden geraakt door coronamaatregelen die grote gevolgen hebben voor de korte en langere termijn.

1. Inleiding

Hoe ervaren kinderen en jongeren in Nederland de coronacrisis en wat zouden zij adviseren aan beleidsmakers?
#CovidUnder19 is een wereldwijd initiatief dat tot doel heeft de meningen en ervaringen van kinderen en jongeren te verzamelen over hun rechten tijdens de COVID-19 (coronavirus)pandemie.

Sinds eind 2019 is sprake van een wereldwijde gezondheidscrisis veroorzaakt door het Covid-19 virus. Deze crisis heeft veel bijkomende economische en sociale gevolgen en dit heeft op verschillende manieren gevolgen voor alle groepen in de samenleving. Hoewel volwassenen een grotere kans hebben om het Covid-19 virus op te lopen en kinderen een beperkte rol spelen bij de verspreiding van het virus, heeft de coronacrisis ook op kinderen en jongeren een enorme invloed.

Als gevolg van een eerste lockdown, door de regering ook wel een ‘intelligente lockdown’ genoemd, moesten de basisscholen, middelbare scholen en MBO-instellingen van 16 maart 2020 tot 11 mei 2020 hun deuren sluiten. Na deze periode mochten de basisscholen begin juni weer open en vanaf midden juni volgde ook het andere onderwijs. Op woensdag 16 december 2020 volgde een tweede lockdown die opnieuw sluiting van alle scholen in Nederland betekende. In de periode dat de scholen gesloten waren, waren kinderen verplicht om thuis online, op afstand onderwijs te volgen. Tijdens beide lockdown-periodes waren ook de mogelijkheden voor activiteiten voor de jeugd rond sport, muziek, winkelen en horecabezoek zeer beperkt. Door de sluiting van scholen en alle andere maatregelen werd het dagelijks leven van kinderen en jongeren fundamenteel beperkt ten opzichte van de perioden voor de lockdowns. Dit heeft gevolgen gehad voor de rechten van kinderen en raakt daarmee aan de verplichting van de Nederlandse overheid om kinderrechten te beschermen, zoals neergelegd in het VN-Kinderrechtenverdrag (ook wel IVRK).

Het VN-Kinderrechtenverdrag heeft als doel de rechten van kinderen tussen de 0 en 18 jaar oud (artikel 1 IVRK) te beschermen. Nagenoeg alle landen in de wereld hebben zich bij dit verdrag aangesloten, zo ook Nederland in 1995. Het VN-Kinderrechtencomité, dat toeziet op de naleving van het VN-Kinderrechtenverdrag (ook wel IVRK), sprak in het voorjaar van 2020 zijn zorgen uit over de impact van de coronacrisis op de rechten en belangen van kinderen (UN

Committee on the Rights of the Child, 2020). De coronacrisis raakt aan veel kinderrechten, waaronder het recht op onderwijs (artikel 28 en 29 IVRK), het recht om je veilig en beschermd te weten (artikel 19, 34, 39 IVRK), het recht op spel, vrije tijd en ontspanning (artikel 31 IVRK) en het recht om gehoord te worden (artikel 12 IVRK). Daarbij dient het belang van kinderen voorop te staan in alle beslissingen die hen raken (artikel 3 lid 1 IVRK; zie ook artikel 18 lid 1 IVRK). Het maakt daarbij niet uit wie, de ouder(s) of de overheid, de beslissing neemt en of de beslissing van toepassing is op een individueel kind of een groep kinderen. Ook is van belang dat ieder kind het recht heeft om gelijk te worden behandeld en niet te worden gediscrimineerd of uitgesloten (artikel 2 IVRK). Dit heeft onder meer implicaties voor de bescherming van kwestbare groepen kinderen. In het *#CovidUnder19* onderzoek zijn kinderrechten als uitgangspunt genomen.

1.1 Impact van corona op kinderen en jongeren – onderzoek tot nu toe

Ook in Nederland werd vrijwel meteen vanaf het begin van de coronacrisis gewezen op de negatieve effecten van de crisis op kinderen en jongeren, aanvankelijk met name in de media. Zo wees de Kinderombudsman in maart 2020 op de gevolgen van de sluiting van scholen op met name kwetsbare kinderen (De Kinderombudsman, 2020a). UNICEF Nederland waarschuwde in mei 2020 voor de mogelijk negatieve gevolgen van de coronamaatregelen voor de bescherming van kinderrechten. Er waren specifieke zorgen ten aanzien van de veranderende leefsituatie van kinderen als gevolg van een toename van het aantal gezinnen in armoede, en over het mentaal welzijn van kinderen, jeugdhulp aan gezinnen, de positie van migranten en vluchtelingen en de toepassing van het jeugdstrafrecht. Ook ontstonden met de coronamaatregelen zorgen over de toename van het aantal kwetsbare kinderen en van huiselijk geweld. Langdurig thuiszitten, stress over mogelijke besmettingen, het niet naar buiten kunnen en geen afleiding hebben door bijvoorbeeld sportclubs of sociaal contact, zouden kunnen leiden tot een hoger risico op kindermishandeling. In totaal identificeerde UNICEF Nederland meer dan tachtig risico's waaraan kinderen en hun gezinnen in Nederland en Caribisch Nederland zouden kunnen worden blootgesteld als gevolg van de coronamaatregelen (UNICEF Nederland, 2020).

Dat deze zorgen niet onterecht waren, is gebleken uit verschillende wetenschappelijke onderzoeken uitgevoerd naar de impact van corona en de coronamaatregelen op kinderen en

gezinnen in Nederland.[2] Sinds het begin van de 'intelligente lockdown', met het (gedeeltelijk) sluiten van scholen, nam de bezorgdheid over het welzijn van kwetsbare kinderen toe (Steketee et al., 2020). Op basis van een monitoringsonderzoek naar veiligheid binnen 247 kwetsbare gezinnen[3] waaraan specifieke vragen over corona zijn toegevoegd en een onderzoek met kwalitatieve interviews met ouders (n=30), kinderen (n=9) en professionals (n=13) over de impact van de coronacrisis op de mate en ernst van conflicten in gezinnen, de geboden hulp, ervaring van deze hulp en hulpbehoefte, concludeerde het Verweij-Jonker Instituut in juni 2020 dat bij de meeste kwetsbare gezinnen sprake is van een zorgelijke situatie, maar dat niet zozeer sprake was van een toename van huiselijk geweld (zie ook Tierolf, Geurts en Steketee, 2020). Wel hebben veel van deze gezinnen te maken gekregen met stress en spanningen als gevolg van de coronamaatregelen. De geinterviewde tieners gaven daarbij opvallend genoeg aan dat hun situatie is verbeterd sinds de coronacrisis, hetgeen volgens de onderzoekers misschien wel te maken had met het wegvallen van schooldruk in de eerste maanden van de eerste lockdown en met minder hulpverleningscontacten.

Het in januari 2021 gepubliceerde onderzoek van Vermeulen, Van Berkel en Alink (2021) laat zien dat er wel degelijk reden is om zorg te hebben over toename van kindermishandeling tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020. Volgens de onderzoekers die gebruik maakten van de methodiek van de Nationale Prevalentiestudies Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen moet het aantal slachtoffers van kindermishandeling tijdens de eerste lockdown hoger worden ingeschat dan in een periode zonder lockdown. Op basis van rapportages van informanten werkzaam in het onderwijs en de kinderopvang wordt het aantal kinderen dat mishandeling heeft meegemaakt geschat op bijna 40.000. Deze schatting ligt significant hoger dan de schatting over een periode van drie maanden zonder lockdown in 2017 die uitkwam op bijna 15.000 kinderen. Met name verwaarlozing van het onderwijs en het getuige zijn van huiselijk geweld gaven significante verschillen op basis waarvan de onderzoekers concludeerden dat het sluiten van scholen en kinderopvang verregaande implicaties hebben gehad voor kinderen in Nederland. Daarbij vroegen zij speciaal aandacht voor kinderen uit specifieke subgroepen gezinnen, omdat uit de studie bleek dat het riscico op kindermishandeling met name hoger wordt ingeschat in gezinnen met een laag

[2] Voor een overzicht van lopend en afgerond onderzoek naar de gevolgen van de corona-crisis op kinderen, jongeren en gezinnen zie https://www.nji.nl/nl/coronavirus/Professionals/Voor-alle-professionals/Onderzoek-gevolgen-coronatijd en https://www.nro.nl/corona.

[3] Gezinnen die in beeld zijn bij de huisarts of Veilig Thuis vanwege een vermoeden van huiselijk geweld.

opleidingsniveau, waarin ouders geen werk hebben of waar meer dan vier kinderen opgroeien. Dat er desondanks minder meldingen waren bij Veilig Thuis heeft mogelijk te maken met de vele uitdagingen waarmee professionals te maken hadden in de overgang naar een online werksituatie, waardoor nieuwe verwijzingen mogelijk wat minder ruimte hebben gekregen.

Andere onderzoeken laten zien dat er zorgen zijn rondom het (mentale) welzijn van kinderen en jongeren, maar dat zij ook op punten veerkracht laten zien en bereidheid om zich voor anderen in te zetten (zie ook Kleinjan et al., 2020). Zo bleek uit de voorlopige resultaten van onderzoek van het Emma Kinderziekenhuis van het Amsterdam UMC dat de mentale gezondheid van kinderen en jongeren achteruit is gegaan tijdens de coronacrisis (Amsterdam UMC, 2020). De 1000 kinderen en jongeren tussen de acht en achttien jaar rapporteerden meer slaapproblemen, boosheid, somberheid en meer angstgevoelens. Ook gaven zij aan zich minder gezond te voelen. Maar liefst 9 van de 10 ondervraagden gaven aan negatiever in het leven te staan vanwege de coronamaatregelen. Onderzoek van de Erasmus Universiteit en Universiteit Leiden onder 53 adolescenten tussen de tien en twintig jaar naar het effect van de eerste weken van de pandemie op jongeren suggereren nadelige effecten op hun empathische gevoelens en mogelijkheden van prosociaal handelen. Ook laat deze studie zien dat jongeren grote veerkracht hebben en grote bereidheid tonen om anderen te helpen (Van de Groep et al., 2020). Deze positieve bevindingen sluiten aan bij het beeld dat ontstaan bij bestudering van onderzoek van de Universiteit van Amsterdam onder 3672 ouders (of voogden) van kinderen tussen de zes en zeventien jaar (Creasey et al., 2021). De ouders die de vragenlijst tussen april en september 2020 invulden gaven aan meer vertrouwen te hebben in hun opvoedcapaciteiten en minder vaak fysieke straffen toe te passen op hun kinderen. Ook rapporteerden zij een afname van emotionele en gedragsproblemen bij kinderen en geen wezenlijke veranderingen in dergelijke problemen tijdens de schoolsluitingen. Het mentaal welzijn van de ouders lijkt gedurende de coronacrisis geleidelijk aan te zijn verbeterd, al is het natuurlijk de vraag of dat gedurende de tweede lockdown zo is gebleven. Ouders van kinderen op de basisschool rapporteerden meer depressie-, angst- en stressklachten en vaker relatieproblemen tijdens de sluiting van de scholen (Creasy et al., 2021). Onderzoek van de Universiteit Utrecht onder 240 resp. 190 kinderen en hun ouders tijdens twee metingen, waarvan een voor en een na de coronauitbraak rapporteerden dat zij voor corona meer warmte en ondersteuning kregen van hun ouders. Ook de ouders wezen op een afname van ‘positief ouderschap’, ofschoon tegelijkertijd conflicten tussen ouders en kind zouden zijn afgenomen (Donker, Mastrotheodoros & Branje, 2020). Onderzoek van Bülow et al. (2020) onder jongeren van gemiddeld 14 jaar (n=179) en ouders van gemiddeld

47 jaar (n=144) laat grote verschillen tussen gezinnen zien wat betreft de effecten van corona op het gezinsleven. Tegelijkertijd suggereren de resultaten dat veel gezinnen veerkracht hebben getoond gedurende de eerste lockdown. Onderzoek onder 1106 ouders met thuiswonende kinderen uitgevoerd in opdracht van Terre des Hommes laat zien dat ouders (62% van de respondenten) zich wel zorgen maken over de impact van de coronacrisis op de ontwikkeling van hun kinderen (Terre des Hommes, 2020a).

Uit onderzoek van de Kinderombudsman onder 1994 kinderen tussen de acht en achttien jaar blijkt dat een groot deel van de kinderen nog steeds erg gelukkig is. Het rapportcijfer dat kinderen over hun eigen leven geven was over 2020 zelfs iets hoger dan in 2018 en 2016. Toch wijst de Kinderombudsman er op dat er grote verschillen tussen kinderen bestaan en dat met name kwetsbare groepen kinderen[4] negatievere ervaringen hebben dan kinderen uit meer bevoorrechte groepen. In relatie tot corona gaven kinderen aan het sociale contact met hun vrienden te missen en een gebrek aan (sport)activiteiten te ervaren. Wel geven kinderen aan meer aandacht van hun ouders te krijgen (De Kinderombudsman, 2020c; zie ook de quickscan van de Kinderombudsman, 2020b).

Maar niet alle kinderen kunnen rekenen op voldoende steun van hun ouders tijdens de lockdowns. In onderzoek onder leerkrachten kwam naar voren dat bijna de helft van hen de indruk heeft dat kinderen thuis onvoldoende ondersteuning krijgen van hun ouders, en gaf zo'n 20% aan dat de kansenongelijkheid is toegnomen (NRO, 2020). In datzelfde onderzoek rapporteerden leerkrachten dat de coronocrisis een negatief effect heeft op de werkdruk in het onderwijs, en daarmee ook op het welzijn van zowel de leraren als de leerlingen. Uit ander onderzoek onder leerkrachten bleek dat de leerlingen en de scholen ook onvoldoende waren toegerust om in de nieuwe situatie goed onderwijs te bieden. Zo hebben niet alle leerlingen toegang tot een computer, een goede internetverbinden, of de juiste software. Bij zowel leerlingen als leerkrachten is soms sprake van onvoldoende digitale vaardigheden om het onderwijs goed te volgen of in te richten (Goedhart, Vlasman, & Dedding, 2020). Ook in dit onderzoek noemen leerkrachten zorgen over kansenongelijkheid, het sociaal-emotioneel welzijn van de kinderen, en daaraan gerelateerd het gebrek aan mogelijkheden voor individuele begeleiding. Daarnaast zijn er veel nog lopende studies die aandacht besteden aan het welzijn

[4] Groepen kinderen die in het dagelijks leven te maken hebben met uitdagingen zoals armoede, gezondheidsproblemen en gezinsproblemen.

en de leeropbrengsten van leerlingen tijdens de coronacrisis, waarvan de resultaten nog niet bekend zijn.[5]

De Kindertelefoon registreerde tijdens de eerste lockdown meer gesprekken over eenzaamheid die zou zijn toegenomen als gevolg van corona (De Kindertelefoon, 2020a). Tijdens de tweede lockdown voerden medewerkers van de Kindertelefoon meer gesprekken met kinderen over emotionele problemen dan tijdens de eerste lockdown (De Kindertelefoon, 2021). Opvallend daarbij was dat gedurende de tweede lockdown het aantal gesprekken over huiselijke geweld bleef stijgen. Tijdens de eerste lockdown belden of chatten al meer kinderen over huiselijk geweld, een toename die zich dus door heeft gezet. Ook bellen of chatten kinderen tijdens de tweede lockdown meer over thema's als eenzaamheid, depressie of zelfdoding. In april 2020 registreerde De Kindertelefoon dat ruim 17 procent van de gesprekken ging over digitaal pesten, terwijl dat percentage in april 2019 op 3,7% lag (De Kindertelefoon, 2020b en Nederlands Jeugdinstituut, 2020).

Bij onze zuiderburen werd door de Vlaamse Kinderrechtencommissaris na een onderzoek onder ruim 44.000 kinderen, van wie 17.000 jonger dan 12 jaar, geconcludeerd dat de impact van de coronamaatregelen, in het bijzonder het sluiten van scholen, enorm is. Kinderen gaven aan door een moeilijke periode te gaan, waarin zij contact met hun leeftijdsgenoten enorm misten. Ook waren er zorgen over kwetsbare kinderen en over het feit dat kinderen zich niet gehoord voelen door de overheid (Kinderrechtencommissariaat et al., 2020).

1.2 Betrokkenheid kinderen en jongeren bij beleid

Tijdens de persconferentie van 19 mei 2020 richtte premier Rutte zich speciaal tot kinderen en jongeren. Samen met minister De Jonge van Volksgezondheid, Welzijn en Sport riep hij kinderen en jongeren op om hun stem te laten horen in tijden van corona. Opvallend is dat in al het onderzoek dat tot nu toe is uitgevoerd geen aandacht is voor de vraag in hoeverre kinderen en jongeren zich betrokken voelen bij de besluitvorming van de overheid in reactie op de coronacrisis. In Vlaanderen gaven kinderen aan zich niet gehoord te voelen, hetgeen aanleiding was voor de Vlaamse Kinderrechtencommissaris om aandacht te vragen voor het betrekken van kinderen en jongeren bij besluitvorming door de overheid. Ook in het onderhavige onderzoek

[5] https://www.nro.nl/corona-gerelateerd-onderwijsonderzoek

komt de vraag aan de orde in hoeverre kinderen en jongeren zich gehoord voelen door de overheid, hetgeen raakt aan een belangrijke pijler van het VN-Kinderrechtenverdrag.

Dit rapport bevat de resultaten van een onderzoek over de ervaringen van kinderen en jongeren in Nederland, in tijden van corona. *#Covidunder19* is een internationaal multi-stakeholder initiatief van Queen's University Belfast, in samenwerking met verschillende maatschappelijke organisaties, VN-organisaties, universiteiten en kinderen over de hele wereld. Het doel van het Nederlandse onderzoek *#Covidunder19* was om door middel van een survey de opvattingen en ervaringen van kinderen en jongeren over het coronavirus in Nederland te begrijpen en te plaatsen in het licht van internationale kinderrechten. Ook heeft het als doel om inzicht te krijgen in de mate waarin kinderen en jongeren zich gehoord voelen door beleidsmakers.

De survey van #Covidunder19 is wereldwijd ingevuld door meer dan 26000 kinderen en jongeren uit 137 landen.[6] Uit de eerste resultaten van de #Covidunder19 survey, gepresenteerd in december 2020 (Terre des Hommes, 2020b), kwam duidelijk naar voren dat de impact van de coronapandemie op kinderen en hun rechten wereldwijd aanzienlijk is. Kinderen en jongeren rapporteren positieve ervaringen zoals meer contact met ouders, minder schooldruk, positieve ervaringen met online lessen en minder mileubelasting als gevolg van minder vervuiling. Tegelijkertijd uiten kinderen en jongeren hun zorgen omtrent afname van contact met leeftijdsgenoten, hun mentale gezondheid (gevoelens van angst, verveling), de levensstandaard van gezinnen, onveiligheid binnen gezinnen, negatieve beeldvorming over jongeren in de media en toegang tot internet bijvoorbeeld in detentie centra, vluchtelingenkampen en daklozenopvang. Opvallend is dat kinderen wereldwijd aangeven dat zij niet de indruk hebben dat de overheid naar hen luistert bij het bepalen van beleid, al verschillende ervaringen in dit verband tussen groepen kinderen. Kinderen blijken interessante suggesties te hebben voor overheden, zoals het beter voorlichten van kinderen en jongeren (via social media bijvoorbeeld), het betrekken van kinderen bij de heropening van scholen en het serieuzer nemen van de inbreng van kinderen in algemene zin. Het negeren van kinderen simpelweg omdat ze jong zijn is niet terecht, aldus een achtjarige jongen uit Zuid-Korea (Terre des Hommes, 2020b).

In de hierop volgende hoofdstukken worden de methodologie en de resultaten van het onderzoek onder kinderen en jongeren in Nederland besproken, telkens gevolgd door enkele

[6] Ook zijn een aantal van de vragen opgenomen in het U-report van UNICEF, waarmee nog eens 5000 kinderen zijn bereikt – zie https://www.tdh.ch/en/projects/covidunder19.

reflecties en aanbevelingen in het licht van internationale kinderrechten. Het rapport sluit af met een aantal overkoepelende conclusies en aanbevelingen.

2. Methodologie

2.1 Onderzoeksopzet

Voor het project *#CovidUnder19* is een vragenlijst ontwikkeld door de Queen's Universiteit in Belfast (QUB), in samenwerking met internationale organisaties waaronder Terre des Hommes en *the Office of the Special Representative of the Secretary General on Violence Against Children*. De vragenlijst is ontwikkeld samen met kinderen en jongeren uit verschillende landen. In bepaalde landen zijn kinderen en jongeren ook betrokken geweest bij de analyse van resultaten. De vragenlijst is opgesteld in het Engels en vertaald naar 26 andere talen, waaronder het Nederlands. De vragenlijst is ethisch goedgekeurd door de QUB School of Social Sciences, Education and Social Work.

De Universiteit Leiden heeft de internationale vragenlijst uitgezet in Nederland en Aruba en vervolgens geanalyseerd. Er zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens verzameld, door middel van gesloten en open vragen. De dataverzameling vond digitaal plaats tussen 12 juni 2020 en 1 januari 2021. In de eerste periode van het onderzoek van 12 juni tot en met 30 juli 2020 was er een lage respons van 38. Na deze periode is de enquête een bepaalde tijd gesloten geweest. De tweede periode was na de zomervakantie van 26 oktober 2020 tot 1 januari 2021. De werving vond plaats via (a) scholen; (b) buurthuizen en sportverenigingen; (c) social media; (d) netwerken van de onderzoekers. Een kleine groep (n = 30) vulde de vragenlijst in voor de zomer (juni-juli 2020). De grootste groep deelnemers (n = 221) vulde de vragenlijst in tijdens het begin van het schooljaar voorafgaand aan de tweede scholensluiting (periode september – begin december 2020), en een kleine groep (n = 31) deed dat na de aankondiging van de tweede schoolsluiting (tweede helft december 2020). In de analyses wordt gekeken of het moment van invullen samenhing met de aard van de antwoorden.

2.2 De vragenlijst

De vragenlijst bestond uit 33 gesloten vragen en 5 open vragen (zie Appendix A voor de volledige vragenlijst). De eerste dertien vragen gingen over de sociaal-demografische kenmerken en persoonlijke omstandigheden van de deelnemers. Ook waren er vier vragen over toegang en gebruik van het internet met onder andere meerdere meerkeuzevragen over hoe vaak de deelnemers online toegang hebben. De rest van de vragen hadden betrekking op het coronavirus en de impact daarvan op hun thuissituatie, onderwijs en vrije tijd. De meeste van deze vragen hadden als antwoordopties; beter voor het coronavirus, nu beter of er is geen

verschil. De onderwerpen zijn gekozen omdat zij betrekking hadden op verschillende kinderrechten neergelegd in het VN-Kinderrechtenverdrag. De gesloten vragen zijn kwantitatief geanalyseerd om groepspatronen te ontdekken. De open vragen zijn kwalitatief geanalyseerd om de thema's inhoudelijk meer invulling te geven en inzicht te krijgen in de achtergronden van de antwoorden van de deelnemers op de gesloten vragen (zie ook 2.4).

2.3 Onderzoeksgroep

De doelgroep van het Nederlandse deel van het internationale onderzoek waren kinderen en jongeren van 8 tot en met 17 jaar oud. Zij moesten wonend zijn in Nederland of Aruba.[7] Verder waren er geen uitsluitingscriteria. In totaal vulden 305 kinderen en jongeren de vragenlijst in. Hiervan woonden 287 deelnemers in Nederland en 18 deelnemers op Aruba.

Nederland

In Nederland hebben 102 jongens en 175 meisjes deelgenomen.[8] 19 deelnemers hebben hulp gekregen van een volwassene met het invullen van de vragenlijst. De leeftijden van de deelnemers liep uiteen van 8 tot 17 jaar oud (M = 14.72; SD = 2.18), met een grotere deelname onder oudere kinderen: 84% van de deelnemers was ouder dan 12 jaar (zoals weergegeven in figuur 1).

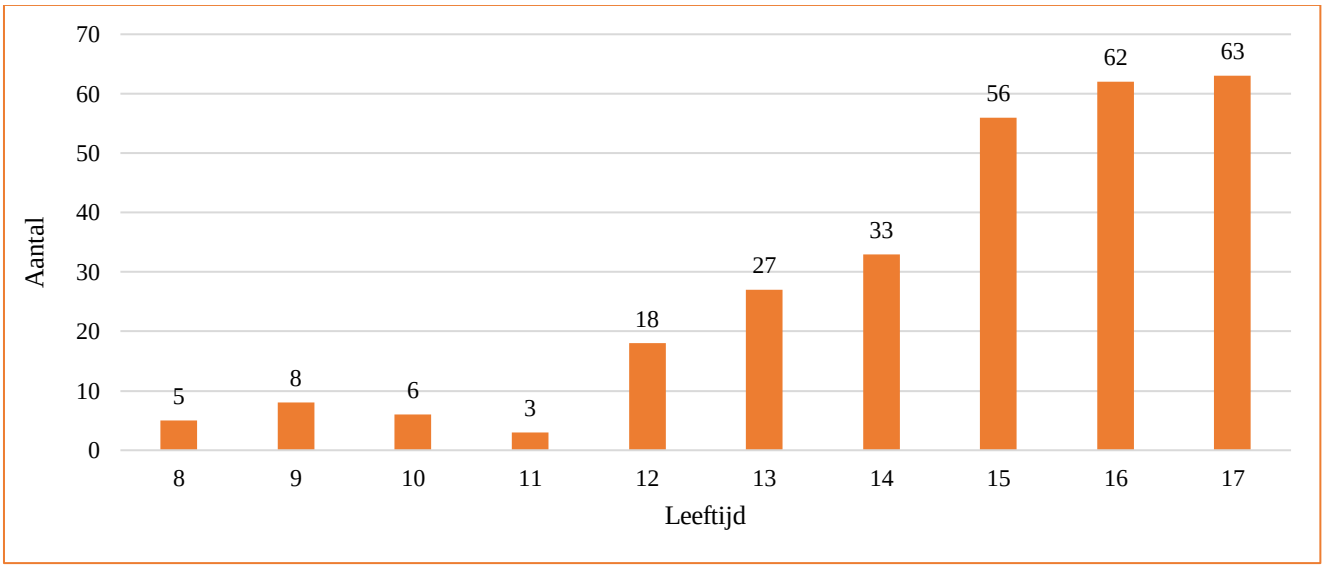

Figuur 1: leeftijdstabel Nederland.[9]

[7] Er is om praktische redenen voor gekozen om de vragenlijst niet uit te zetten in Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba).
[8] Daarnaast waren er vier kinderen die deze informatie niet wilden delen en zes kinderen die zich niet als jongen of meisje identificeren.
[9] Eén deelnemer geeft aan zijn leeftijd niet te weten, vijf deelnemers hebben geen leeftijd ingevuld.

Van de deelnemers woonde 91% thuis.[10] Van de 287 deelnemers gaven er 17 (6%) aan een chronische handicap, ziekte of medische aandoening te hebben. De 287 deelnemers vertegenwoordigen natuurlijk maar een heel klein deel van de totale populatie van de ruim anderhalf miljoen 8-17-jarigen in Nederland. De resultaten van dit onderzoek zijn dan ook niet representatief voor de hele populatie 8-17-jarigen, maar geeft een indruk van de thema's die van belang zijn als het gaat om de ervaren impact van de coronacrisis op kinderen en jongeren. We komen bij het bespreken van de resultaten waar relevant nog een keer terug op het punt van representativiteit (zie par. 3.4).

Aruba

In Aruba hebben 8 jongens en 10 meisjes deelgenomen aan de enquête, van wie 6 kinderen hulp gekregen van een volwassenen bij het invullen van de vragenlijst. De deelnemers waren 8, 9, 14 of 17 jaar oud. 11 van de respondenten woonden thuis en 7 kinderen hebben niet geantwoord op de vraag bij wie zij wonen. Van de 18 kinderen hebben 2 kinderen aangegeven een chronische handicap, ziekte of medische aandoening te hebben en 7 deelnemers hebben deze vraag niet beantwoord. Door de lage response op Aruba kunnen we helaas geen betrouwbare uitspraken doen over de ervaringen van kinderen en jongeren daar. Over een groep van 18 deelnemers kunnen statistisch geen duidelijke patronen worden gerapporteerd. Daarom beperken de resultaten zich tot de deelnemers uit Nederland. Dit laat onverlet dat het goed zou zijn om de positie van kinderen en jongeren op Aruba en andere delen van het Nederlandse Koninkrijk nader te bekijken, te meer het Koninkrijk zich als geheel heeft verbonden aan het VN-Kinderrechtenverdrag en er op tal van terreinen zorgen zijn over de impact van corona op kinderen (zie bijv. UNICEF Nederland, 2020; De Nationale Ombudsman en de Kinderombudsman, 2020b).[11]

2.4 Data-analyse methoden

Voor het analyseren van de antwoorden op de open en gesloten vragen zijn verschillende methoden gebruikt. Voor de analyse van de antwoorden op de gesloten vragen zijn

[10] 24 kinderen hebben op deze vraag geen antwoord gegeven. Een respondent woont in een accommodatie voor beschermd wonen voor 16 tot 23-jarigen en een respondent woont in een pleeggezin.
[11] Zie ook: https://www.unicef.nl/corona/cariben/childprotection; zie ook het UNICEF Jongerenadvies Aruba waarin een aantal kinderen en jongeren zelf zich onder meer zorgen over de stijgende armoede als gevolg van de corona pandemie en over het onderwijs dat sinds maart 2020 op afstand werd verzorgd (UNICEF Jongerenadvies 2020 https://www.unicef.nl/files/MNW_ARUBA_final_digi.pdf).

beschrijvende statistieken en enkele groepsvergelijkingen berekend met SPSS. Voor de analyse van antwoorden op de open vragen is een codeerhandleiding opgesteld waarmee thema's uit de antwoorden konden worden gedestilleerd (zie Appendix B). Drie codeurs hebben op basis van deze handleiding onafhankelijk van elkaar de antwoorden op de open vragen van de eerste 38 ingevulde vragenlijsten gecodeerd. De intercodeursbetrouwbaarheid voor deze set was voor de meeste thema's voldoende tot goed. Over de thema's waarvoor deze nog onvoldoende was hebben de drie codeurs overlegd om onduidelijkheden weg te nemen en formuleringen in de handleiding aan te scherpen waarmee de laatste discrepanties in interpretatie en codering werden weggenomen. Met deze definitieve handleiding zijn daarna alle open vragen gecodeerd. De citaten opgenomen in dit rapport zijn de letterlijke weergaven van de antwoorden op open vragen, waarbij kennelijke verschrijvingen zijn gecorrigeerd.

3. Resultaten

In totaal hebben 287 deelnemende kinderen en jongeren die in Nederland wonen meegedaan aan de survey. Het goede nieuws is dat er van de 26 deelonderwerpen bijna geen waren die door de meerderheid van deze kinderen en jongeren als verslechterd worden ervaren sinds de coronacrisis. Met andere woorden: de meerderheid van de onderzoekdeelnemers gaf aan dat de situatie óf hetzelfde is gebleven óf (maar minder vaak) zelfs verbeterd is. Toch zijn er onderwerpen waarvan een grote minderheid van de kinderen en jongeren aangaf dat er sprake is van verslechtering. Omdat vooral deze onderwerpen van belang zijn voor beleid dat gericht is op verbetering van de situatie van álle kinderen, worden deze als eerste besproken (3.1). Daarna volgen onderwerpen die door de meerderheid van de jongeren als onveranderd worden aangegeven, met aandacht voor de kleinere groepen die toch ook op die punten verslechtering ziet, of juist verbetering ziet (3.2). Vervolgens wordt ingegaan op de mening van de deelnemers over de huidige situatie (3.3) en wordt aandacht besteed aan groepsverschillen in antwoordpatronen, om erachter te komen of er groepen zijn die op bepaalde onderwerpen meer problemen ervaren dan anderen (3.4). Ten slotte worden de uitkomsten van de kwalitatieve analyse van de open vragen gepresenteerd, waarin de deelnemers onder andere werd gevraagd om advies te geven aan de regering (3.5). Bij elk deel van de resultaten wordt kort ingegaan op de mogelijke interpretatie en implicaties van de bevindingen als basis voor de conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk 5.

3.1 Wat is volgens de deelnemers verslechterd sinds de coronacrisis?

In Figuur 2 worden de 8 onderwerpen (van totaal 26) weergegeven waarvan de kinderen en jongeren het vaakst aangeven dat ze zijn verslechterd sinds de coronacrisis. Drie van de acht verslechteringen in Figuur 2 gaan over het onderwijs. De deelnemers geven aan dat ze sinds de coronacrisis minder goed onderwijs krijgen, minder hulp van hun leraren ervaren, en minder nieuwe dingen leren. Daarnaast ervaren ze de sterkste verslechtering in de mate van contact met anderen dan hun ouders, in de mate waarin ze met vrienden praten en in de mate van lichaamsbeweging. Ook geven kinderen en jongeren aan dat ze manier waarop de jeugd in de

media wordt neergezet minder positief is geworden en dat de veiligheid van jeugd in het algemeen naar hun idee is verslechterd.

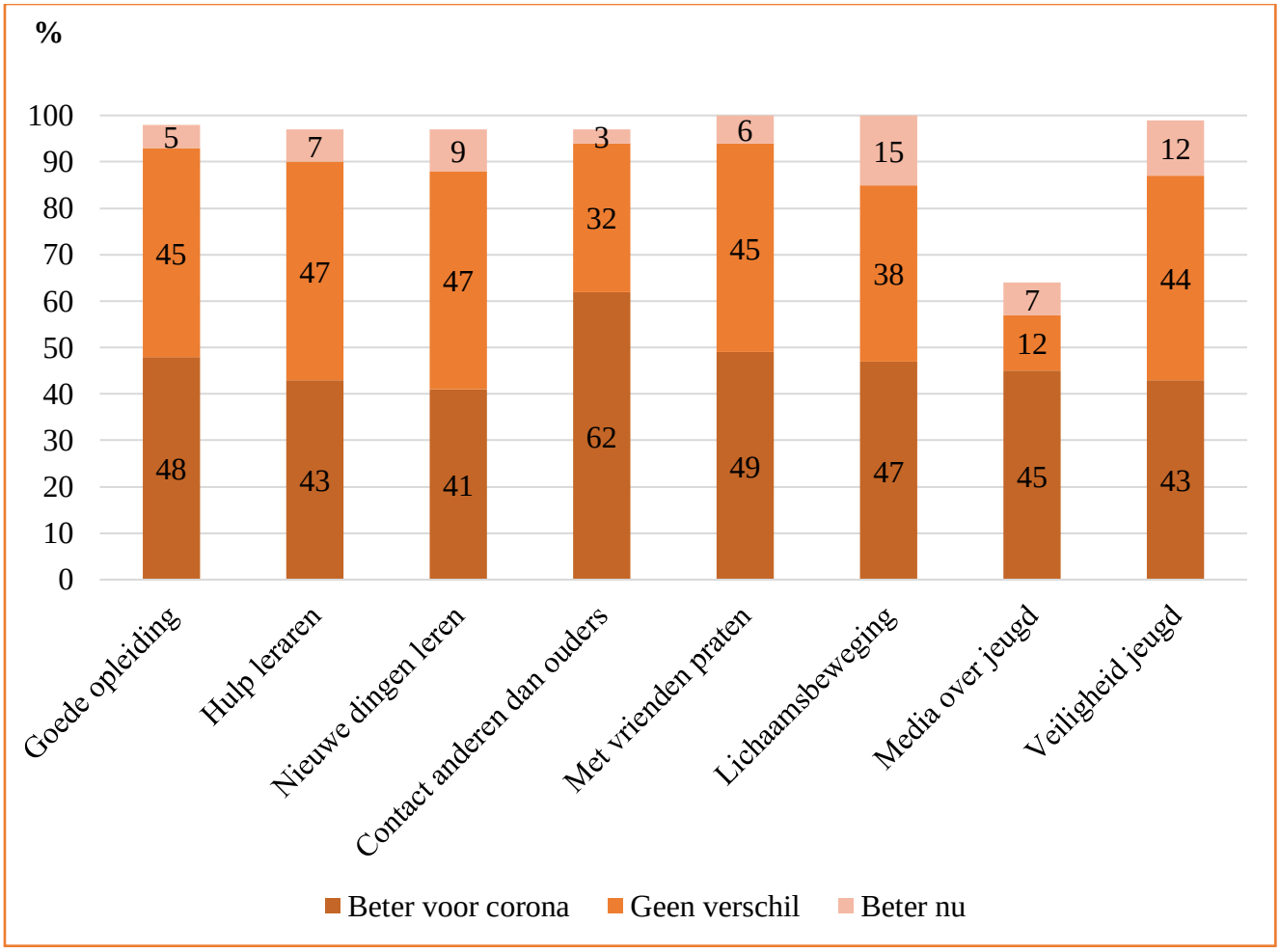

Figuur 2: Meer dan 40% van de deelnemers ziet verslechtering in bovenstaande thema's.[12]

De antwoorden op de open vraag 'Wat vind (of vond) jij niet leuk aan de coronavirus lockdown?' illustreren deze bevindingen:

> *"Dat ik niet meer naar school kon en dat ik minder mijn vrienden zag. Dat ik niet meer kon voetballen bij de voetbalclub."* ***Jongen, 9 jaar.***

[12] Waar de percentages niet optellen tot 100% is sprake van enkele missende waarden (soms hebben deelnemers vragen overgeslagen). Bij de vraag over de manier waarop de media de jeugd in beeld brengt, gaven veel kinderen (27%) als antwoord 'weet niet'.

"Dat ik mijn opa en oma minder kan zien." ***Jongen, 14 jaar.***

"Ik vond het vreschrikkelijk dat ik alleen contact had met mijn ouders." ***Meisje, 16 jaar.***

"De zoom-lessen op school. Werkelijk waar verschrikkelijk. Je zag bijna niemand meer behalve je familie. Ook kwam je amper buiten en had je te weinig beweging. Bovendien waren de lessen enorm zwaar. Ik moest van 09:00 tot 14:00 zoomen. De lessen waren nu ipv 50 minuten 1 uur, waardoor de lessen achter elkaar doorgingen en je dus geen pauze had." ***Meisje, 15 jaar.***

"Ik krijg amper de stof uitgelegd die ik nodig heb voor mijn examen." ***Meisje, 16 jaar.***

"Hetgeen wat ik het minst leuk vond aan de coronacrisis is geen fysiek contact met vrienden, familie en docenten. De laatste ontnam me de mogelijkheid vragen te stellen over dingen die ik moeilijk vind/vond." ***Geen van beiden, 17 jaar.***

"Door de coronacrisis ben ik veel vrienden verloren of zijn we uit elkaar gegroeid." ***Meisje, 17 jaar.***

"Het niet kunnen doen wat ik écht graag had willen doen. Ik zit in mijn eindexamenjaar en al m'n vrienden worden 18, dit zou de leukste tijd van ons leven moeten zijn, maar we kunnen precies niks. Daar baal ik heel erg van. En met name omdat het allemaal zo ontzettend lang duurt, merk ik dat de mensen om mij heen en ikzelf het allemaal steeds meer uitzichtloos bekijken. Dit merk ik ook aan de negativiteit op school. Zeker nu iedereen toekomstplannen moet maken qua studeren en tussenjaren etc. is het ontzettend moeilijk, want ja grote kans dat het allemaal niet doorgaat vanwege wéér een lockdown." ***Meisje, 16 jaar.***

"Ik kon niet meer naar judo, wat ik ook vaak heel gezellig vind en waardoor ik me iets minder eenzaam voel. Daarnaast kan ik bij judo al mijn frustratie en spanning en woede er uit gooien, wat ook fijn is, zeker met een coronavirus waarbij die gevoelens er nogal veel zijn." ***Dat wil ik niet zeggen, 15 jaar.***

De gebieden waarop vooral verslechtering werd gerapporteerd, hebben begrijpelijkerwijs te maken met de invloed van de beperkende maatregelen op school en de bewegingsvrijheid van kinderen en jongeren. Hoewel veel onderwijs thuis en online doorgaat, zijn er duidelijk zorgen bij de jeugd over de kwaliteit van het onderwijs en de mate waarin ze ondersteund kunnen worden. De beperkingen van online onderwijs zijn bekend en les via de computer kan de interactie en ondersteuning van een gewone situatie in de klas onvoldoende waarborgen, hetgeen op gespannen voet staat met het recht van kinderen op kwalitatief goed onderwijs Daarnaast zorgt de sluiting van de scholen en de beperkte bewegingsvrijheid voor een duidelijke verslechtering van de sociale contacten van kinderen en jongeren. Meer dan de helft van de deelnemers geeft een verslechtering aan van contacten met anderen dan de eigen ouders en bijna de helft merkt veel minder met vrienden te kunnen praten. Ook hier geldt dat online contact geen vervanging kan zijn van dagelijkse interactie tijdens en tussen de lessen en na schooltijd, hetgeen in verband staat met het recht op spel en vrije tijd, waarbij contact met leeftijdsgenoten van grote betekenis is, zeker voor adolescenten (UN Committee on the Rights of the Child, 2016). Verder lijdt lichaamsbeweging van kinderen en jongeren onder de maatregelen, gezien de sluiting van veel sportclubs. Ten slotte zijn de deelnemers zich ook bewust van berichten in de media over jeugd in coronatijd. De verslechtering die veel deelnemers zien in de manier waarop kinderen en jongeren worden neergezet in de media verwijst hoogstwaarschijnlijk naar de negatieve berichten over de manier waarop jongeren met de maatregelen omgaan (Zie o.a. NOS, 2020 en NRC, 2020 en Trouw, 2020).

In veel media, waaronder het Jeugdjournaal, is sinds het begin van de coronacrisis aandacht besteed aan de verslechterde situatie voor kwetsbare jeugd en de toename van kindermishandeling en hulpvragen bij de kindertelefoon (zie o.a. De Kindertelefoon, 2020a en 2020b en UNICEF Nederland, 2020). Kinderen en jongeren hebben in de survey aangegeven

dat ze bezorgd zijn om anderen die zich thuis in een lastige situatie bevinden. Het sluiten van de scholen, de sportclubs en het afnemen van de (belangrijkste) sociale contacten hebben ertoe geleid dat de zorgen omtrent de veiligheid van kinderen toenamen, ook in de online wereld. Doordat kinderen meer online zijn, komen ze mogelijk eerder in contact met gewelddadige of ongepaste content. Daarnaast neemt het risico op cyberpesten en het risico op online seksuele uitbuiting toe (Defence for Children, 2020). Deze berichtgeving ligt mogelijk ten grondslag aan de constatering, van bijna de helft van de deelnemers aan de survey, dat de jeugd nu in het algemeen minder veilig is dan voor de coronacrisis. Indien deze indruk van de kinderen en jongeren zelf overeenkomt met de werklijkheid, zou dit zeer zorgelijk zijn in het licht van de artikelen 19 en 34 van het VN-Kinderrechtenverdrag en het Facultatieve Protocol bij het IVRK inzake de verkoop van kinderen, kinderprostitutie en kinderpornografie, die beogen kinderen te beschermen tegen geweld in de opvoeding en in de online omgeving.

3.2 Wat is volgens de meeste deelnemers hetzelfde gebleven sinds de coronacrisis?

50-75% hetzelfde gebleven

In Figuur 3 worden de 7 onderwerpen (van totaal 26) weergegeven waarvan 50-75% van de kinderen en jongeren aangeven dat ze hetzelfde zijn gebleven sinds de coronacrisis. Vier van de zeven onderwerpen in Figuur 3 hebben te maken met school. De meeste deelnemers geven aan dat de toegang tot schoolboeken en online lesmateriaal nu hetzelfde is als voor de coronacrisis. Ook geeft de meerderheid aan dat ze evenveel als voorafgaand aan de crisis erop kunnen vertrouwen dat ze het cijfer krijgen dat ze verdienen voor hun toetsen, en dat de school evenveel als voor de crisis de mening van leerlingen vraagt. De meerderheid van de deelnemers rapporteert ook dat het hebben van een plek om alleen te zijn, vrije tijd, en mogelijkheden om buiten te zijn gelijk zijn gebleven. Toch zijn er ook kleine groepen kinderen en jongeren die verslechtering ervaren op deze onderwerpen. Meer dan 20% van de deelnemers geeft aan dat ze minder dan voorheen vertrouwen op het krijgen van de cijfers die ze verdienen, minder vrije tijd hebben en minder vaak buiten zijn. Ook op de andere vier onderwerpen in Figuur 4 zijn er toch groepen kinderen (meer dan 10%) die verslechtering rapporteren.

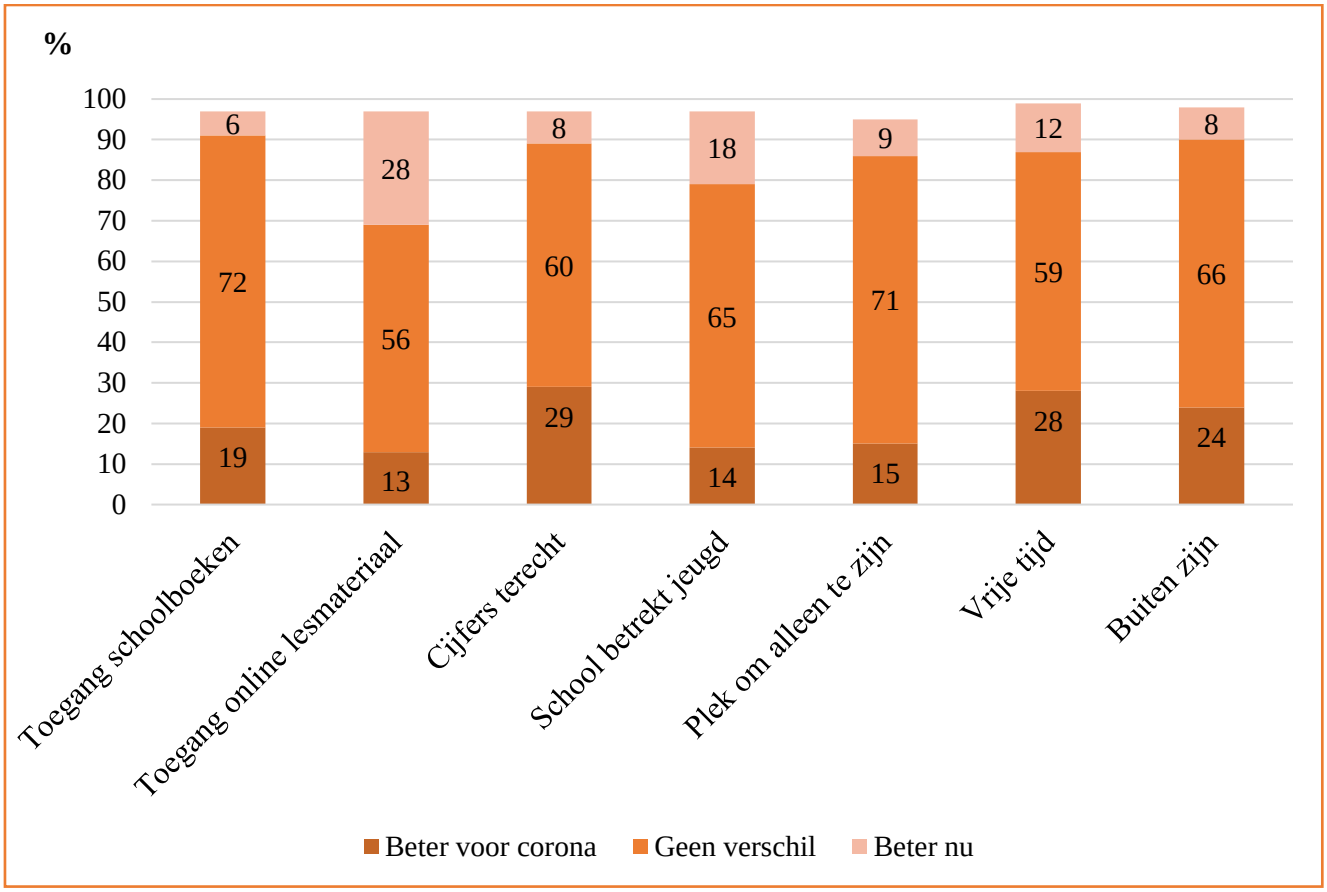

Figuur 3: De meerderheid van de deelnemers (50-75%) ziet geen verandering in bovenstaande thema's.[13]

De antwoorden op de open vraag 'Wat vind (of vond) jij niet leuk aan de coronavirus lockdown?' illustreren deze bevindingen:

> *"Alles je zit opgesloten in je huis. Je kan nauwelijks naar buiten of leuke dingen doen."* ***Jongen, 17 jaar.***

> *"Weinig buiten kunnen zijn met vrienden."* ***Geslacht onbekend, 15 jaar.***

> *"Wat ik niet leuk vind aan het coronovirus is het gebrek aan vrijheid buiten."* ***Jongen, 16 jaar.***

> *"Ik vind het niet leuk dat anderen zijn ook meer thuis zijn."* ***Jongen, 17 jaar.***

[13] Waar de percentages niet optellen tot 100% is sprake van enkele missende waarden.

Ondanks verslechteringen in verschillende aspecten van het onderwijs, is ook veel hetzelfde gebleven voor de meeste kinderen. De toegang tot lesmateriaal lijkt doorgaans even goed geregeld als voorheen (online nu zelfs beter dan voor de crisis) en ook de becijfering van toetsen is er volgens de meeste deelnemers niet op achteruitgegaan. Scholen lijken ook niet minder dan eerst de mening van kinderen te vragen over belangrijke schoolzaken. Of dat betekent dat het niveau nu even laag of even hoog is als voor de crisis kunnen we niet achterhalen. Bijna een vijfde van de deelnemers ziet hierin zelfs verbetering. Het is niet ondenkbaar dat juist in een crisis scholen een extra stap zetten om de jeugd de betrekken bij besluitvorming over moeilijke maatregelen. De meeste deelnemers zien ook geen verandering in de mate waarin ze alleen kunnen zijn. Dit suggereert dat de groep die de vragenlijst heeft ingevuld doorgaans groot genoeg behuisd zijn en wijst dus mogelijk op een ondervertegenwoordiging van kinderen uit huishoudens met lagere inkomens. Er zijn namelijk wel voldoende aanwijzingen dat het voor veel kinderen een uitdaging is om in huis een plek alleen te vinden om rustig online lessen te volgen en huiswerk te maken (zoals bijvoorbeeld in de documentaireserie Klassen duidelijk werd). Voor deze kinderen neemt de achterstand op school toe en leerlingen groeien verder uit elkaar. Het risico op kansenongelijkheid tussen leerlingen neemt toe (Ministerie van OC&W, 2020).

De meeste deelnemers ervaren ook geen verslechtering in het hebben van vrije tijd en buiten kunnen zijn. Door het wegvallen van lessen, sport en andere clubs, blijft vaak zelfs meer vrije tijd over, maar zoals uit de citaten blijkt is dat niet per se een verbetering. Minder gestructureerde activiteiten betekent ook meer verveling en minder sociale contacten. Ongeveer een kwart van de kinderen vindt wel dat ze in vrije tijd achteruit zijn gegaan. De antwoorden op de open vragen van de kinderen suggereren dat dit te maken heeft met het feit dat school nu min of meer het enige is waarmee ze zich bezig kunnen houden waardoor dit een veel prominenter onderdeel van het dagelijks leven is gaan uitmaken. Ook kan het zijn dat vrije tijd voor de jeugd betekent dat ze leuke dingen kunnen doen en dat ze door de beperkende maatregelen de tijd die ze hebben buiten schoolwerk niet meer als ‘vrij’ ervaren. Buiten zijn is voor de meeste deelnemers nog even goed mogelijk als voor de coronacrisis, hoewel ook daar bijna een kwart een verslechtering ziet. Dit hangt samen met de beperkingen van de groepsgrootte voor activiteiten buiten en de sluiting van winkels en horeca waardoor buiten zijn

met vrienden (om rond te hangen, te winkelen, of een patatje te halen) minder makkelijk is geworden.

Wanneer we bovenstaande bevindingen plaatsen in het licht van kinderrechten springt artikel 31 IVRK in het oog. Dit artikel geeft ieder kind het recht op vrije tijd, spel en recreatie. Een kind heeft recht om deel te nemen aan sportieve, artistieke en culturele activiteiten, alleen of samen met leeftijdsgenoten. Dit recht is belangrijk voor de gezondheid en ontwikkeling van kinderen, voor hun veerkracht en zelfvertrouwen, voor het vormen van hun identiteit en gemeenschapsgevoel (UN Committee on the Rights of the Child, 2013). Voor adolescenten in het bijzonder is contact met leeftijdsgenoten van groot belang, ook voor de ontwikkeling van de hersenen die juist gedurende de adolescentie een belangrijk fase ingaat (UN Committee on the Rights of the Child, 2016). De overheid dient ervoor te zorgen dat er voldoende mogelijkheden zijn om van dit recht gebruik te maken. Zo moeten kinderen veilige plekken hebben om te kunnen spelen en moeten jongeren worden voorzien van ontmoetingsplekken (UN Committee on the Rights of the Child, 2013).

Dit blijft ook in tijden van een pandemie het uitgangspunt en dat kinderen en jongeren het contact met leeftijdsgenoten en mogelijkheden om naar buiten te gaan missen blijkt uit dit onderzoek. Kinderen en jongeren geven aan dat het lastig is om nieuwe vrienden te maken of/en om huidige vriendschappen te onderhouden, de structuur en ritme in het leven ontbreekt, toekomstplannen kunnen niet gemaakt worden. Ze vervelen zich, kunnen niet altijd meer naar sportclubs en worden beperkt in hun manieren van spel en ontspanning. Het sluiten van de scholen, de sportclubs en het ontbreken van de alledaagse structuur leidt tot een toename van angst, agressie, eenzaamheid en verslaving (UNICEF Nederland, 2020, zie ook Sociaal en Cultureel Planbureau, 2020). De avondklok zoals die sinds 23 januari 2021 in Nederland geldt zal naar verwachting geen positieve invloed op hebben op met name jongeren. Nu de gegevens in dit onderzoek zijn verzameld voordat de avondklok werd ingevoerd, kan hierover op basis van dit onderzoek niets met zekerheid worden gezegd. Toch mag verondersteld worden dat jongeren als gevolg van de avondklok zich nog meer beperkt voelen.

Meer dan 75% hetzelfde gebleven

In Figuur 4 worden de 11 onderwerpen (van totaal 26) weergegeven waarvan meer dan 75% van de kinderen en jongeren aangeven dat ze hetzelfde zijn gebleven sinds de coronacrisis. Zoals verwacht mag worden in een overwegend welvarend land als Nederland, zijn er vrijwel geen deelnemers die een verslechtering in de beschikbaarheid van drinkwater en eten rapporteren. Ook ervaren de deelnemers maar weinig verandering in de financiële situatie van hun gezin, de veiligheid van hun woonsituatie en hun online wereld, of de veiligheid die hun vrienden ervaren. Het contact met zowel moeder en vader is ook voor vrijwel alle deelnemers hetzelfde gebleven en bij 12% van de kinderen zelf verbeterd. De deelnemers weten evengoed als voor de coronacrisis waar ze hulp moeten zoeken als ze dat nodig hebben, en ervaren niet meer geweld of meer pestgedrag.

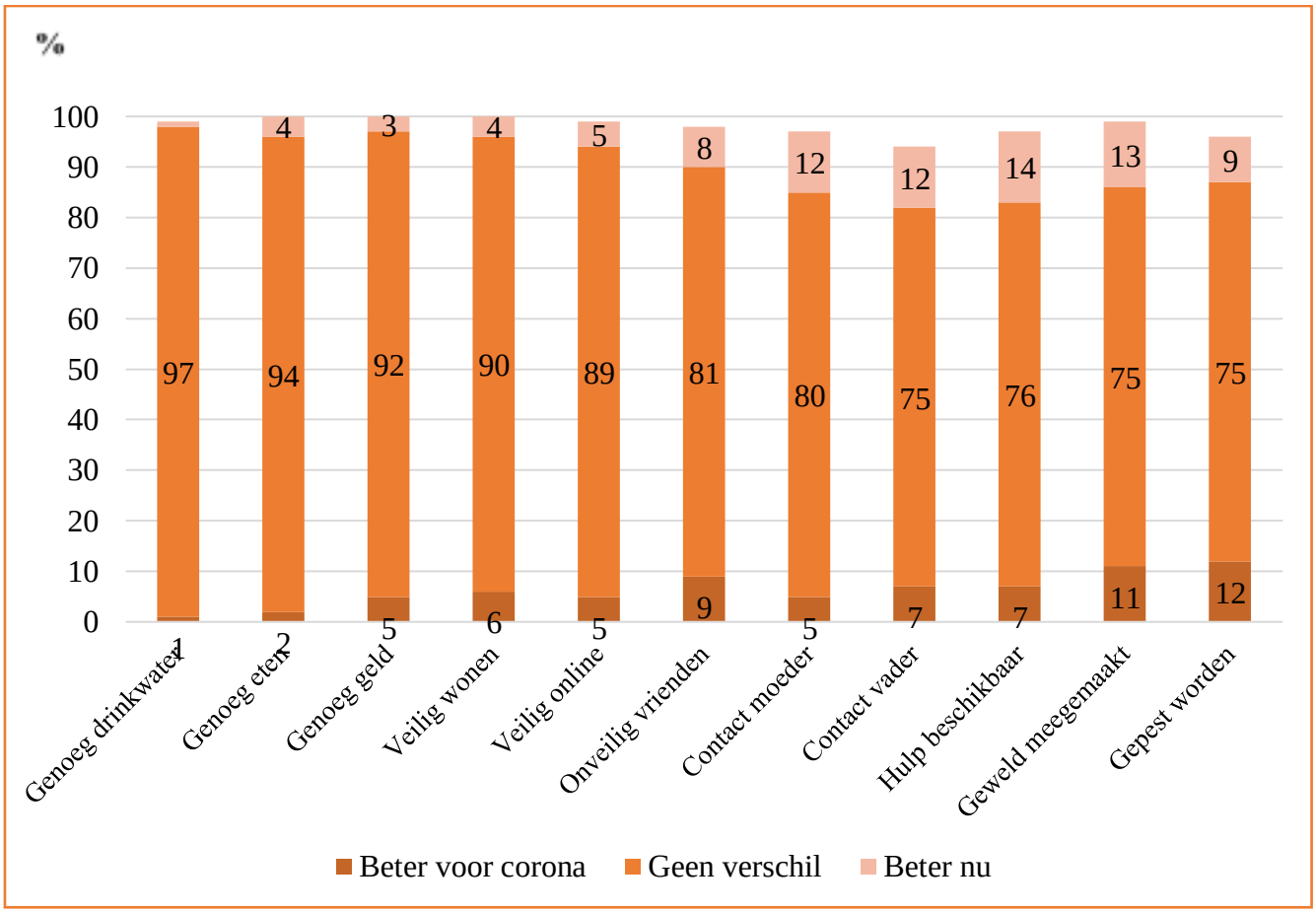

Figuur 4. Bijna alle deelnemers (75% of meer) ziet geen verandering in bovenstaande thema's.[14]

[14] Waar de percentages niet optellen tot 100% is sprake van enkele missende waarden (soms hebben deelnemers vragen overgeslagen).

De bevinding dat voor verreweg de meeste deelnemers er geen verslechtering is geweest in de mate waarin basislevensbehoeften gegarandeerd zijn (eten, drinken, geld, fysieke en sociale veiligheid) suggereert nogmaals dat de kinderen en jongeren die de vragenlijst hebben ingevuld doorgaans uit gezinnen zonder geldzorgen of grote sociale problematiek komen. Het feit dat er toch kleine groepjes deelnemers zijn die op deze punten wel degelijk een verslechtering ervaren, komt overeen met zorgen die ook door andere onderzoekers en vanuit kinderrechtenorganisaties zijn geuit over kwetsbare gezinnen die het meest te lijden hebben onder de coronacrisis (Steketee et al., 2020 en UNICEF Nederland, 2020).

De antwoorden op de open vraag 'Wat vind (of vond) jij leuk aan de coronavirus lockdown?' illustreren deze bevindingen:

> *"Dat ik mijn vader en moeder aan het werk kon zien."* ***Jongen, 9 jaar.***

> *"Mijn papa en mama waren heel veel thuis en dat vond ik erg fijn. Was gezellig samen."* ***Meisje, 9 jaar.***

> *"Thuis zijn lunchen met papa en mama."* ***Jongen, 12 jaar.***

Het contact met ouders en de beschikbaarheid van hulp is ook voor de meeste deelnemers niet verslechterd, maar ook hier geldt dat er kleine groepen kinderen zijn voor wie dat wel het geval is. Er is significante overlap tussen de groepen die een onveiligere woonsituatie rapporteren en die een verslechtering in contact met moeder (en enigszins met vader) en in beschikbaarheid van eten aangeven. Het ervaren van een toename in geweld hangt echter niet samen met de mate waarin kinderen aangeven in het algemeen meer onveiligheid te constateren onder leeftijdgenoten. Een wat grotere groep deelnemers geeft zelfs een verbetering aan op dit vlak. Zoals de citaten laten zien, heeft dat te maken met het meer samen thuis zijn en ouders (noodgedwongen) meer tijd maken voor tijd met de kinderen.

Toch blijft het van belang aandacht te hebben voor de groep kinderen voor wie de corona-crisis mogelijk wel tot een verslechtering van de thuissituatie heeft geleid. In het oog springen het recht om beschermd te worden tegen iedere vorm van geweld (artikel 19 IVRK) en het recht om contact te hebben met ouders (artikel 9 lid 1 IVRK). Beide rechten zijn van fundamenteel

belang in die zin dat zij raken aan het belang van een veilige gezinsomgeving voor een gezond en harmonieuze ontwikkeling, zoals ook wordt erkend in het VN-Kinderrechtenverdrag (zie Preambule). In een crisis zoals deze coronapandemie mag dan ook worden verwacht dat de overheid alles in het werk stelt om ieder kind te beschermen tegen kindermishandeling – in de breedste zin van het woord, met inbegrip van fysieke of psychische mishandeling en verwaarlozing (UN Committee on the Rights of the Child, 2011; zie ook Vermeulen, Van Berkel en Alink, 2021) – en tegen de situatie waarin niet langer goed contact kan worden onderhouden met ouders. Enkel het belang van het kind zelf kan een rechtvaardiging bieden voor beperking van contact tussen ouder en kind (artikel 9 lid 1 IVRK). Dat de ambitie in dit verband moet zijn om geen enkel kind bloot te stellen aan een verhoogd risico op mishandeling of verwaarlozing dan wel op minder contact met ouders, vloeit voort uit artikel 2 van het VN-Kinderrechtenverdrag dat ziet op het voorkomen van ongelijkheid, discriminatie en uitsluiting.

Het is ook de moeite waard om specifiek stil te staan bij de dingen die volgens de deelnemers beter zijn geworden sinds de coronacrisis. In Figuur 5 staat de top 5 van onderwerpen die als verbeterd zijn aangegeven door de kinderen en jongeren. Het is niet verrassend dat de meest genoemde verbeteringen over online activiteiten gaan: de beschikbaarheid van lesmateriaal en de mogelijkheid om online met vrienden te spelen en af te spreken. Ook geeft 18% van de deelnemers aan dat de school juist meer dan voorheen naar de mening van de leerlingen vraagt, zoals al eerder opgemerkt. Ook is er een groep kinderen die nu meer lichaamsbeweging krijgt (waarschijnlijk door meer vrije tijd) en beter hulp weet te vinden als ze die nodig hebben dan voor de crisis (waarschijnlijk doordat ze meer thuis zijn met hun ouders).

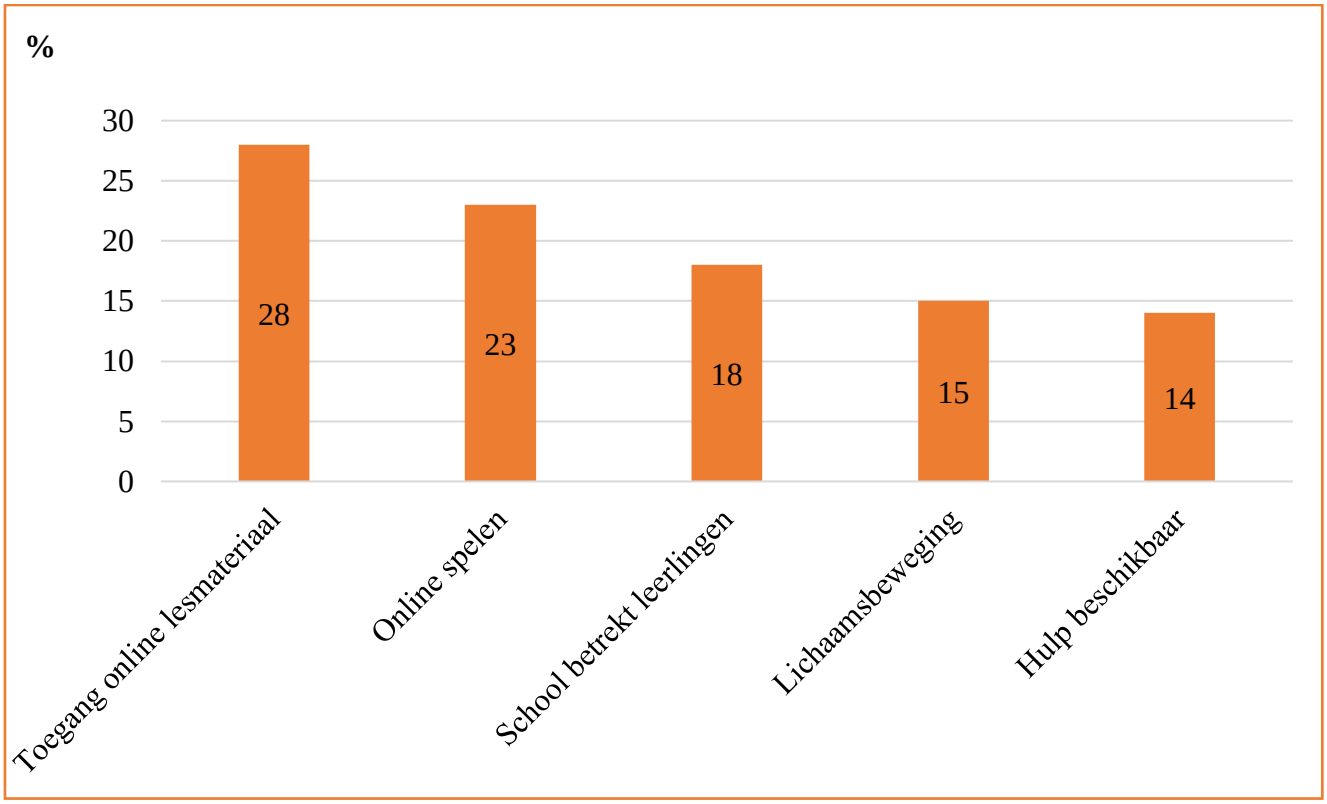

Figuur 5: Top 5 verbeteringen sinds de coronacrisis.

Een antwoord op de open vraag 'Wat vind (of vond) jij leuk aan de coronavirus lockdown?' illustreert deze bevindingen:

> *"[...] meer vrije tijd waardoor ik meer ben gaan sporten."* ***Meisje, 15 jaar.***

3.3 Hoe denken deelnemers over sociale betrokkenheid sinds de coronacrisis?

De deelnemers beantwoordden ook vragen over hun motivatie om in de huidige situatie iets te betekenen voor anderen. In Figuur 6 worden de antwoorden op deze vragen samengevat. De meeste kinderen geven aan dat ze sinds corona niet ineens meer motivatie voelen om anderen te helpen. Ook hebben de meeste kinderen en jongeren nu niet de motivatie om zich met de politiek bezig te houden, hoewel een redelijke grote minderheid (22%) aangeeft hiervoor wel gemotiveerd te zijn.

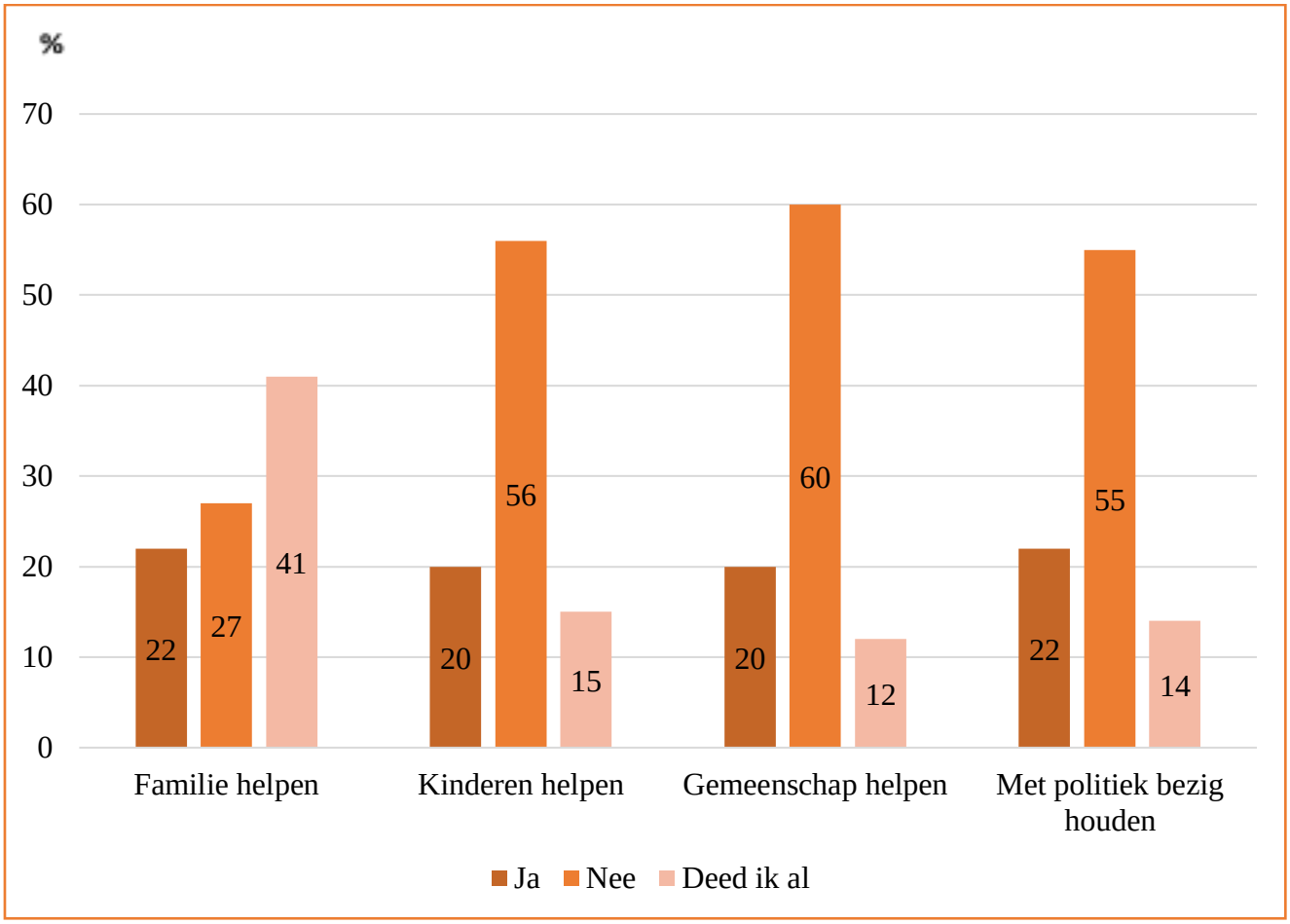

Figuur 6: Sinds de coronacrisis zijn deelnemers gemotiveerd om de bovenstaande dingen te doen.

Er lijkt dus wel enige motivatie te zijn onder de deelnemers om zich maatschappelijk in te zetten, maar dit is zeker niet het overwegende beeld. Veel kinderen en jongeren hebben waarschijnlijk zelf al genoeg moeite om de huidige situatie te behappen, waardoor de gedachte om anderen te helpen mogelijk wat teveel is. Het zou naar ons idee wel goed zijn om te bedenken hoe de groep kinderen en jongweren die hiertoe wel bereid is te identificeren om vervolgens na te gaan op welke manier zij een rol zouden kunnen spelen bij het ondersteunen van leeftijdsgenoten of andere groepen in de samenleving, zoals ouderen of vreemdelingen (zie bijv. Vanobbergen en Liefaard, 2020; zie ook Trouw, 20 februari 2021) of bij signaleren van hulpvragen of onveilige situaties van andere kinderen en jongeren.

Ten slotte is gevraagd of kinderen en jongeren het idee hebben dat de regering luistert naar de jeugd als het gaat over de aanpak van de coronacrisis (mogelijke antwoorden: ja, nee, weet niet, interesseert me niet). Bij de beantwoording van deze vraag waren er duidelijke verschillen

tussen jongere kinderen (8-12 jaar) en oudere kinderen (13-18 jaar). In Figuur 7 worden de antwoorden van deze groepen daarom apart weergegeven.

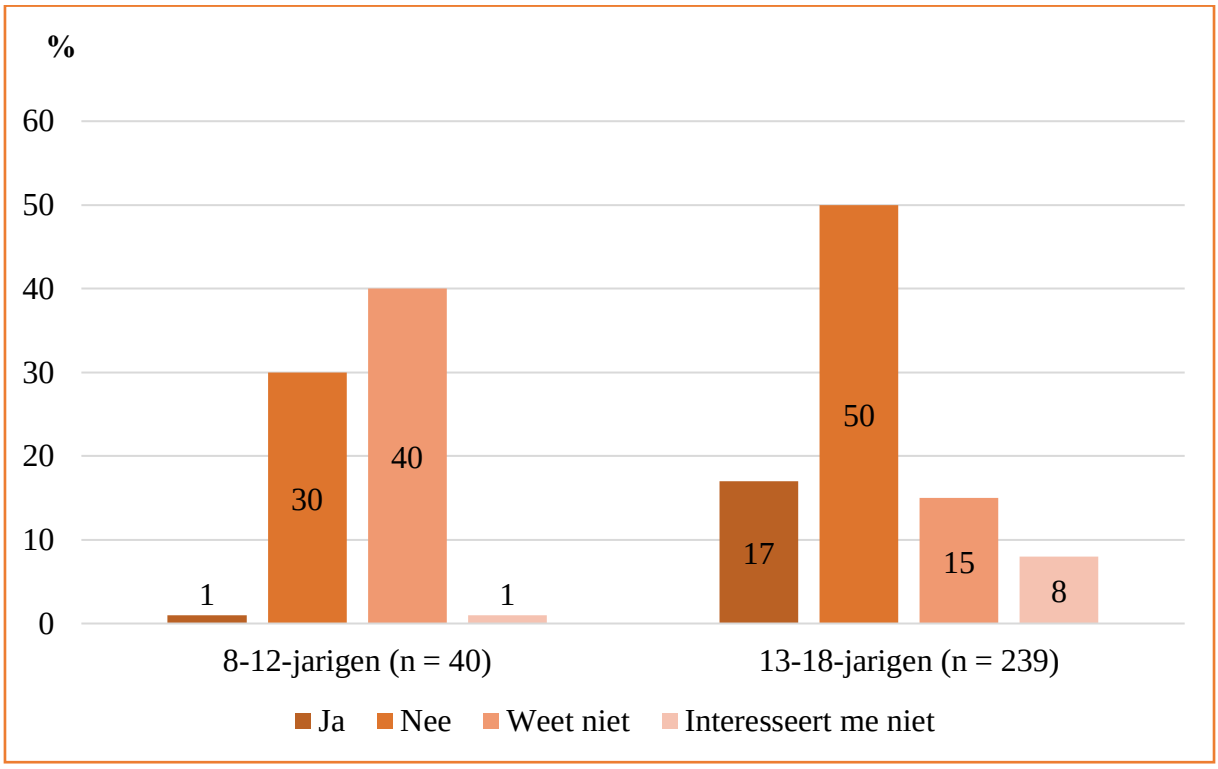

Figuur 7: Luistert de regering naar de jeugd bij de aanpak van de coronacrisis?[15]

Ter illustratie van de resultaten in Figuur 7, geven we hieronder een aantal voorbeelden van de antwoorden van de deelnemers op de vraag 'Wat voor adviezen zou jij jouw regering geven om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronacrisis?':

"Ik vind dat er in de status quo teveel geluisterd word naar de kleinere groep oude mensen en te weinig naar de grote groep jonge mensen. Er wordt weinig aandacht besteed aan het feit dat jongeren al driekwart jaar thuiszitten en dat zij veel belangrijke momenten uit hun jeugd missen zoals schoolreisjes of ontgroeningen. Een paar maanden kan iedereen overkomen en daar zullen we dan ook naar luisteren, maar na meer dan 6 maanden worden onderwerpen als opkomende depressiviteit en dergelijke ook steeds groter en we moeten inmiddels stukken meer gaan kijken naar de belangen van de jongeren ipv alleen dat van de oudere kwetsbare groep." ***Jongen, 16 jaar.***

[15] Een deelnemer in de jongere groep en twee in de oudere groep gaven geen antwoord op deze vraag. Voor vijf kinderen was de leeftijd onbekend.

"Ik vind dat de regering goed rekening houdt met kinderrechten. Iedereen moet een beetje geven tijdens deze crisis dus ook kinderen." ***Meisje, 17 jaar.***

"Kinderen hebben te luisteren naar wat ze gezegd wordt." ***Jongen, 16 jaar.***

"Zorgen dat kinderen ook worden gehoord en ze daar ook een beetje rekening mee moeten houden." ***Meisje, 16 jaar.***

"De overheid en mensen die het voor het zeggen hebben moeten ABSOLUUT niet luisteren naar kinderen, ikzelf ben bijna 16 en zie heel goed in hoe verschrikkelijk achterlijk de meeste kinderen zijn. De belangrijkste beslissingen moeten gemaakt worden door mensen die verstand hebben van de zaken en een ontwikkeld brein hebben. De grootste mis opvatting binnen onze samenleving is dat we de mening van kinderen in ons beleid mee moeten nemen. DOE HET ABSOLUUT NIET!!!" ***Jongen, 16 jaar.***

"Denk ook aan de jongeren, wat zij ervan vinden. In de Nederlandse regering zitten alleen maar mensen 40+ die weten niet wat jongeren vinden, willen en voelen. Er moet meer rekening gehouden worden met jongeren wij zijn tenslotte de toekomst." ***Meisje, 17 jaar.***

In deze antwoorden zien we al dat de duur van de coronacrisis wel een rol lijkt te spelen bij de ervaring van de deelnemers. Hier komen we in paragraaf 3.4 op terug.

De vraag of de regering luistert naar kinderen en jongeren in de aanpak van de coronacrisis raakt aan een van de kernbeginselen van het VN-Kinderrechtenverdrag, namelijk het recht om te worden gehoord, neergelegd in artikel 12. Ieder kind heeft het recht om gehoord te worden in beslissingen die haar of hem raken. Dit kunnen individuele beslissingen zijn, maar ook beleidsbeslissingen die (bepaalde) kinderen als groep raken (UN Committee on the Rights of the Child, 2009). Met andere woorden, kinderen moeten hun mening kunnen geven over zaken die hen aangaan en aan die inbreng moet passend belang worden gehecht. Dit geldt ook voor coronamaatregelen. Het beeld dat ontstaat op basis van de vragenlijst is dat de jongeren zelf

ook vinden dat er naar hen geluisterd zou moeten worden en dat een forse groep van met name de wat oudere deelnemers niet het idee heeft dat er naar hen geluisterd wordt. Ook valt op dat jongere kinderen of het idee hebben dat de regering niet naar hen luistert of eigenlijk niet goed weten wat zij moeten vinden van de vraag of de regering luistert naar kinderen en jongeren. Dat roept de vraag op of zij überhaupt vinden dat er naar hen geluisterd moet worden. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de regering voor 8- tot 12-jarigen veel meer op afstand staat dan voor oudere kinderen.

Bezien vanuit kinderrechten zou er naar ons idee in elk geval voldoende gerichte aandacht moeten zijn voor de rechten en belangen van kinderen en jongeren tijdens de coronapandemie, waarmee ook wordt bedoeld dat gedifferentieerd dient te worden tussen (jongere) kinderen en adolescenten. Interessant in dit verband is de eerder gememoreerde oproep van premier Rutte in mei vorig jaar als gevolg waarvan bepaalde groepen jongeren werden uitgenodigd om met het kabinet te komen spreken. Er zijn daarnaast initiatieven ontplooid om de stem van kinderen en jongeren voor het voetlicht te brengen (zie bijv. www.coalitie-Y.nl). Het is wel de vraag of dit niet enkel bepaalde groepen jongeren bereikt en andere groepen, met name kwetsbare groepen, buiten beeld blijven. Ook kan niet zonder meer worden verondersteld dat jongeren weten dat hun inbreng gewenst is of op welke wijze zij invloed kunnen uitoefenen. Daarnaast is het de vraag hoe de inbreng van kinderen en jongeren gewogen wordt. Voor effectieve participatie van kinderen en jongeren is het niet alleen belangrijk om hen uit te nodigen en naar hen te luisteren (als zij daar zelf behoefte aan hebben), maar ook om hen daadwerkelijk in staat te stellen om zinvolle inbreng en invloed te hebben (ook los van hun ouders), en vervolgens terug te koppelen wat met hun inbreng is gedaan (UN Committee on the Rights of the Child, 2009; Lundy, 2007; Save the Children 2020). Volgens het VN-Kinderrechtencomité zou dergelijke participatie niet beperkt moeten worden tot bepaalde leeftijdscategorieën (UN Committee on the Rights of the Child, 2009). Ook jonge kinderen hebben het recht om te worden betrokken in besluitvorming die hen raakt, al zullen mogelijk niet alle kinderen daar behoefte aan hebben.

3.4 Waren er verschillen tussen groepen jeugd in hun beleving van de coronacrisis?

Uit kruistabellen met chi^2 analyses kwamen nauwelijks opvallende verschillen tussen meisjes

(61% van de deelnemers) en jongens naar voren in hun beantwoording van de vragen. De verschillen die gevonden werden, laten zien dat meisjes op een paar punten vaker aangeven dat de situatie sinds corona is verslechterd dan dat jongens dat doen. Zo vonden meisjes vergeleken met jongens de situatie voor de coronacrisis beter (dus nu verslechterd) als het gaat om een plek voor jezelf alleen hebben (18% vs 9%), het cijfer krijgen dat je verdient (36% vs 21%), de mate waarin ze met vrienden kunnen praten (55% vs 39%) en de mate waarin de jeugd in het algemeen veilig is (49% vs 32%). Het is onduidelijk waarom meisjes meer moeite hebben om een plek alleen te hebben. Wel is bekend dat meisjes in het algemeen meer schooldruk ervaren dan jongens (VO-raad, 2020). Dit kan zich ook vertalen naar meer zorgen over cijfers tijdens de pandemie. Ook ervaren meisjes doorgaans meer sociale steun van vrienden en klasgenoten dan jongens (Bokhorst et al., 2010), waardoor het grotendeels wegvallen van sociale contacten door de maatregelen voor hen mogelijk ook opvallender is. Grotere zorgen van meisjes over de veiligheid van de jeugd in het algemeen komen overeen met eerdere bevindingen dat meisjes een hogere mate van prosociaal gedrag en empathie vertonen dan jongens (Van der Graaff et al., 2017).

Verschillen tussen leeftijdsgroepen waren ook doorgaans klein of afwezig, behalve in antwoord op de vraag of de regering naar jeugd luistert bij de aanpak van de coronacrisis (zie par. 1.3). Er waren te weinig kinderen met een handicap (n = 17) om verschillen tussen de antwoorden van deze groep en de kinderen zonder handicap statistisch te toetsen.

Deelnemers konden ook aangeven bij welke groep ze zich thuis voelen. Ze mochten daarbij meerdere groepen aanvinken. De specifieke groepen die ze konden aanvinken waren etnische minderheiden, asielzoekers, migranten, en LGBTQ+. Omdat de vraagstelling gaat over ‘thuis voelen’ en niet specifiek over identificatie, kan niet direct gesteld worden dat de deelnemers die bepaalde groepen aankruisten zich ook zelf tot die groepen rekenden.

In totaal gaven 37 deelnemers aan zich thuis te voelen bij ten minste één van volgende groepen: etnische minderheden, asielzoekers, migranten (18 deelnemers vinkten alle drie de groepen aan). Er waren maar weinig verschillen tussen deze deelnemers en andere deelnemers. Kinderen en jongeren die zich bij één of meerdere van deze groepen thuis voelen gaven vaker dan andere deelnemers aan dat ze nu meer gepest worden dan voor de coronacrisis (22% vs 7%), maar dat het contact met anderen dan hun ouders nu juist beter is geworden sinds de crisis (14% vs 2%). Een verklaring hiervoor dient zich niet zonder meer aan, maar misschien is toch niet helemaal uitgesloten dat deze groepen kinderen zich op de een of andere manier toch niet veilig voelen in het contact met derden.

Een opvallend grote minderheid van de deelnemers gaf aan zich thuis te voelen bij de LGBTQ+ groep (n = 72, op één na allemaal in de 13-18-jarige groep). Deze deelnemers gaven op een aantal punten andere antwoorden dan de kinderen die zich niet tot die groep rekenden (n = 215). De deelnemers die zich thuis voelen bij de LGBTQ+ groep geven in vergelijking met andere deelnemers aan sinds de coronacrisis negatiever te zijn over op school nieuwe dingen kunnen leren (58% vs 37% 'beter voor corona'), de veiligheid van de woonsituatie (13% vs 4% 'nu minder') en de veiligheid van de online situatie (13% vs 2% 'nu minder'). Veel onderzoek laat zien dat LGBTQ+ jeugd meer afwijzing en problemen ervaren met familie en leeftijdsgenoten dan andere kinderen en jongeren als gevolg van hun geaardheid (van Bergen et al., 2013). Mogelijk escaleren deze problemen sneller in situaties die toch al stressvol zijn en er minder afleiding is van andere activiteiten. Vanuit een kinderrechtenperspectief kan dan de vraag worden gesteld of de overheid voldoende specifieke aandacht heeft voor deze groep kinderen en jongeren zodat hun specifieke belangen een eerste overweging zijn bij maatregelen die hen betreffen (art. 3 lid 1 IVRK; zie ook UN Committee on the Rights of the Child, 2016) en zij in gelijke mate kunnen profiteren van de voor hun ontwikkeling en welzijn zo belangrijke rechten, waaronder het recht om de eigen identiteit te behouden en het recht om te worden beschermd tegen alle vormen van geweld, ook in de online wereld (art. 8 lid 1 en 19 IVRK; zie ook art. 2 en 6 IVRK).

Verder is de LGBTQ+ groep positiever over de mogelijkheden om met vrienden te praten dan de andere deelnemers (11% vs 4% 'nu beter'), en geven ze vaker aan al andere kinderen te helpen (25% vs 14%) en actief te zijn in de politiek (21% vs 13%) dan andere deelnemers. Ook zijn ze zowel positiever als negatiever dan andere deelnemers over de manier waarop de media de jeugd in beeld brengt tijdens de coronacrisis (en kozen dus minder vaak 'hetzelfde gebleven'). Dat deze groep positiever is over mogelijkheden om met vrienden te praten zou een reflectie kunnen zijn van de vaak hechte online gemeenschappen van gelijkgestemden waartoe LGBTQ+ jeugd zich wendt als in de thuis- en/of schoolcontext weinig steun is (Craig & McInroy, 2014; McInroy et al., 2019). Die groep trekt mogelijk online nu meer naar elkaar toe dan voorheen. De wat grotere sociaal-maatschappelijke betrokkenheid van deze jongeren zou kunnen voortkomen uit het feit dat zij zelf ervaren hoe belangrijk sociale steun en goed beleid zijn voor het welzijn van de jeugd. Dat zou ook kunnen verklaren waarom deze groep oververtegenwoordigd lijkt in deze deelnemersgroep: een oproep tot bijdragen aan kennis over jeugd kan bij een meer maatschappelijk betrokken groep mogelijk meer interesse opwekken.

Ten slotte werd een aantal verschillen gevonden tussen de drie groepen deelnemers die de vragenlijst invulden in verschillende perioden van 2020. Een kleine groep (n = 30) vulde de vragenlijst in voor de zomer (juni-juli 2020). De grootste groep deelnemers (n = 221) vulde de vragenlijst in tijdens het begin van het schooljaar voorafgaand aan de tweede scholensluiting (periode september – begin december 2020), en een kleine groep (n = 31) deed dat na de aankondiging van de tweede schoolsluiting (tweede helft december 2020). Bij twee vragen was elke latere groep negatiever dan die daarvoor: verslechtering contact vader (0-6-19%), en verslechtering veiligheid kinderen in het algemeen (31-40-81%). Bij twee andere vragen waren de twee latere groepen negatiever dan de eerste groep: verslechtering in vrije tijd (30-10-13%), en 'nee' de regering luistert niet naar de jeugd als het gaat om de aanpak van de coronacrisis (20-51-48%). Hoewel het verschillende groepen betreft en niet een patroon van dezelfde kinderen over de tijd heen weerspiegelt, lijkt het erop dat naarmate de coronacrisis langer duurt, de jeugd steeds meer verslechteringen in het dagelijks leven ervaart. Dit lijkt, met alle benodigde voorzichtigheid in verband met het gebrek aan onderzoek dat dit bevestigt, aan te sluiten bij het beeld van de samenleving als geheel, waarin jong en oud toe is aan een verandering van de situatie en de waardering voor de rol van het kabinet en de politiek in bredere zin iets minder groot is dan in het voorjaar van 2020; hoewel het vertrouwen volgens het SCP nog steeds groter is dan voor de coronacrisis (SCP, 2020). In dat beeld zou passen dat ook kinderen en jongeren zich in de loop van de tijd minder gehoord zijn gaan voelen.

Bij drie vragen was de middelste groep (begin schooljaar) positiever dan de eerste en de laatste groep: verslechtering in hulp van leraren (61-40-62%), praten met vrienden (70-44-65%), en school vraagt mening leerlingen (21-16-35%). Dit is uiteraard te verklaren door het feit dat de middelste groep de vragenlijst invulde tussen de twee lockdowns in toen de scholen gewoon open waren.

3.5 Adviezen en ervaringen van de deelnemers

In paragraaf 3.2.3 werd al ingegaan op de vraag of de deelnemende kinderen en jongeren het idee hebben dat de regering luistert naar de jeugd als het gaat over de aanpak van de coronacrisis. Hierbij gaf het overgrote deel van de deelnemers als antwoord dat zij niet het gevoel hebben dat de regering de meningen en ideeën van minderjarigen in acht neemt. Toch hebben 116 deelnemers één of meerdere suggesties aan de overheid gedaan in de vorm van adviezen om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronacrisis.

Hierbij werd het advies dat de overheid meer verantwoordelijkheid moet nemen en een goed voorbeeld geven of betere maatregelen moet nemen om het virus onder controle te krijgen het vaakst gegeven (26 keer). Daarna werden de meeste antwoorden gegeven over onderwijs (18 keer). Dit ging zowel over het openen of het niet opnieuw sluiten van de scholen, als over het juist wel sluiten van scholen en het verbeteren van het online onderwijs.

> *"Maak strenger regels voor een korte tijd dat is beter dan losse regels voor een lange tijd."* ***Meisje, 14 jaar.***

> *"Sluit alsjeblieft niet weer de scholen. Online school was echt verschrikkelijk, omdat je eigenlijk de hele dag op je kamer zit. Van 09:00 tot 14:00 school om vervolgens huiswerk te maken en dan nog te leren voor toetsen."* ***Meisje, 15 jaar.***

> *"Ik weet dat onderwijs belangrijk is, maar het lijkt mij fijn om kinderen de optie te geven thuis onderwijs te krijgen, via online les, wanneer zij dat willen. [...] ik vind het zelf belangrijker dat de veiligheid van kinderen (en hierbij ook ouderen die erdoor besmet worden) voorop staat en niet het krijgen van fysieke les."* ***Meisje, 17 jaar.***

> *"in lockdown gaan of gewoon leven als eerst."* ***Meisje, 13 jaar.***

Het prioriteren van de mentale en fysieke gezondheid van kinderen (15 keer), het faciliteren van programma's en activiteiten tijdens de lockdown (14 keer), het ondersteunen van kwetsbare kinderen zoals die in onveilige thuissituatie of met een slechte gezondheid (13 keer) en het luisteren naar kinderen en die hun gevoelens en ideeën laten uiten (12 keer) werden vervolgens het meest genoemd. Andere adviezen waren om scholen of maatschappelijk werkers in te zetten om kinderen in de gaten te houden en als contactpersoon te fungeren (7 keer), betere controle en handhaving van de coronamaatregelen in de openbare ruimte (6 keer), kinderen en families voorzien van dienstverlening, financiële steun of eten en onderdak (1 keer) of overige adviezen.

> *"Ik zou zeggen dat ik vind dat ook kinderen het virus kunnen krijgen en daarom ook goed beschermd moeten blijven. En dat kinderen in een tehuis als ik ook geen bezoek kon ontvangen en niet alleen de mensen in het verpleeghuis."* ***Meisje, 17 jaar.***

"Ze zouden meer manieren moet vinden om huiselijk geweld tegen te gaan want als er een lockdown komt is het voor deze kinderen alleen nog maar erger." ***Meisje, 13 jaar.***

"Zorg dat ieder kind de mogelijkheid heeft om een persoon BUITEN het huishouden aan te spreken voor hulp. Want de spanningen lopen op en dat geeft kinderen heel veel stress, en veel volwassenen kunnen er nog niet mee omgaan laat staan kinderen." ***Geen van beiden, 17 jaar.***

"Ik vind dat de regering veel meer moet focusen op het handhaven van het gedrag van ouderen. Oudere mensen houden zich namelijk veel minder aan de regels dan jongeren maar komen daar mee weg omdat ze oud zijn. Ik vind dat heel hinderlijk omdat wij de schuld krijgen van de hoge hoeveelheid besmettingen." ***Jongen, 16 jaar.***

"Denk ook aan de gevolgen voor de mentale gezondheid van mensen en vooral de kinderen. Als kinderen het nu nog zwaarder krijgen dan voorheen, kunnen zij daar erg lang last van blijven houden. Deze kinderen/jongeren zijn wel de toekomst dus zorg nu goed voor ze, zodat ze later niet terug denken aan een nare jeugd." ***Meisje, 16 jaar.***

Op de open vraag wat de deelnemers het leukst en het minst leuk aan de periode van het coronavirus vonden kwamen veel reacties (beide vragen N=243). Als positief element van het virus en de lockdown werd veelal genoemd de sluiting van scholen (80 keer). Hierdoor hadden kinderen de mogelijkheid om hun eigen tijd in te delen, waren zij sneller klaar met schoolwerk en hadden zij geen last van rumoer van klasgenoten.

"Ik kon veel beter werken omdat ik op mijn eigen plek werkte, dit hielp erg met mij cijfers." ***Jongen, 16 jaar.***

"Mijn moeder kon me altijd helpen bij schoolwerk als ik hulp nodig had." ***Meisje, 8 jaar.***

"Thuis werken vond ik heel fijn want je kan alles in je eigen tijd indelen." ***Meisje, 14 jaar.***

Naast de sluiting van de scholen hebben de deelnemers het als positief ervaren dat zij meer tijd hadden voor hun hobby's, meer tijd om te spelen en meer vrije tijd hadden (64 keer). Daarnaast gaven de deelnemers aan dat zij het fijn vonden dat zij tijd hadden om tot rust te komen, te ontspannen en zichzelf beter te leren kennen (37 keer) en dat ze langer konden slapen (31 keer). Ook het tijd doorbrengen met familie (24 keer) en vrienden (10 keer) werd genoemd, alsmede een sterker gevoel van solidariteit en empathie (2 keer).

"Ik kon veel meer buiten spelen dan tijdens een schooldag. Nu maakte ik zelf mijn werk wat voor die dag gedaan moest worden en daarna kon ik lekker gaan buitenspelen." ***Jongen, 9 jaar.***

"Ik had veel tijd aan mezelf. Ik ben echt goed tot rust gekomen in die tijd." ***Meisje, 16 jaar.***

"Veel rust en mooi met vrienden elke dag online gamen met ze allen." ***Jongen, 17 jaar.***

Toch gaf een deel van de deelnemers aan dat er helemaal niks leuks was aan de periode van het coronavirus (22 keer). Op de vraag wat het minst leuk was tijdens deze periode werd het missen van familie en vrienden het meest genoemd (117 keer). Hierna volgde het online onderwijs en de verandering die dit met zich meebracht, zoals de hoeveelheid huiswerk of het missen van begeleiding (54 keer). Ook het niet fysiek naar school mogen werd genoemd (13 keer).

"Ik miste mijn familie en vrienden. Ook miste ik mijn eigen tijd. Iedereen is altijd thuis en dat is gezellig maar soms miste ik het alleen zijn heel erg. Even niemand om je heen. En natuurlijk het afspreken met mijn vriendin die ik gewoon maanden niet heb kunnen zien." ***Meisje, 16 jaar.***

"Ik krijg amper de stof uitgelegd die ik nodig heb voor mijn examen." ***Meisje, 16 jaar.***

"Dat ik mijn vrienden niet meer kon zien. Mijn vriendengroep bestaat uit 8 mensen en ik kon ze niet meer allemaal zien dit vond ik erg jammer." ***Meisje, 17 jaar.***

"Ik kon mijn klasgenoten minder tot niet zien." ***Jongen, 14 jaar.***

Weinig tijd buiten zijn werd door de deelnemers ook vaak genoemd als negatieve kant van het coronavirus (41 keer). Dit betrof winkels en activiteiten die gesloten waren en het gevoel nergens heen te kunnen of mogen. Ook het negatieve effect op de mentale gezondheid werd meermaals als antwoord gegeven (29 keer). De deelnemers benoemen onder andere klachten als eenzaamheid, bezorgdheid of depressiviteit als gevolg van het coronavirus en de lockdown.

"Alles je zit opgesloten in je huis. Je kan nauwelijks naar buiten of leuke dingen doen." ***Jongen, 17 jaar***

"dat ik nu depressief ben. thanks corona. […] dat ik dagenlang op mn kamer zat, die onzin zeg maar." ***Meisje, 16 jaar.***

"duurt echt lang, mentale gezondheid gaat maar beneden..." ***Meisje, 17 jaar.***

"Door quarantaine kon ik veel van mijn vrienden niet zien waardoor ik me erg alleen voelde. Ik had depressieve klachten en ik had op een gegeven moment geen motivatie meer om überhaupt op te staan en mijzelf aan te kleden. Dit was erg lastig. De angst de steeds gecreëerd wordt vind ik moeilijk om aan te kunnen. Iedereen wordt steeds bang gemaakt en we leven tegenwoordig in een wereld van angst. De toekomst is ook iets waar ik erg bang voor ben geworden. Vroeger dacht ik dat het leuk zou worden, dat ik zou kunnen reizen en veel met mijn vrienden kon doen. Deze plannen staan tegenwoordig achteraan het lijstje van belangrijke dingen." ***Meisje, 15 jaar.***

Andere negatieve effecten die genoemd werden zijn verveling (29 keer) en minder beweging en het aankomen in gewicht door onder andere het sluiten van sportscholen en sportclubs (22 keer). Ook het teveel tijd met familie spenderen en het gebrek aan tijd alleen (19 keer) en het missen van mijlpalen en tradities wordt als antwoord gegeven (13 keer). Dit gaat bijvoorbeeld over het missen van verjaardagen, eindexamens en schoolgala's. Wat de deelnemers ten slotte het minst leuke aan de periode van het coronavirus vinden is het gebrek aan aanraking (4 keer) en het feit dat er mensen aan het virus overlijden (2 keer).

"Ik vond het stom dat ik vrienden niet kon zien en geen groep acht kamp en geen brugklas kamp had daardoor was ik wel vaak verdrietig. Ook was het vrij stom dat ik de middelbare school nog nooit normaal mee heb gemaakt en mijn voetbalcompetitie tijdelijk stopte." ***Meisje, 12 jaar.***

"mijn zeikende vader" ***Jongen, 14 jaar.***

"Mijn examenreis, examenfeestjes en eigenlijk met hele examenjaar is niet doorgegaan terwijl dit een van de leukste jaren ooit zou moeten worden. Ook is mijn plan voor een tussenjaar waarin ik wilde gaan reizen niet doorgegaan waardoor ik ook te laat was met inschrijven voor mijn droom studie." ***Meisje, 17 jaar.***

Ter afsluiting kregen de deelnemers de vraag waar zij het meest naar uitkijken zodra de coronacrisis voorbij is. Op deze vraag kwamen opnieuw veel antwoorden (N=215).

De meest voorkomende antwoorden waren het kunnen houden en bezoeken van feesten (68 keer) en het kunnen afspreken met vrienden en familie (67 keer). Daarna werd genoemd het teruggaan naar wat 'normaal' was, niet bezorgd hoeven te zijn over het coronavirus en het verdwijnen van de maatregelen (56 keer).

"met 20 man bij een kampvuur zitten en de hele avond zingen en gezellig dansen enzo" ***Meisje, 14 jaar.***

"Heeeeel veeeel leuke gezellige feestjes" ***Meisje, 15 jaar.***

"Geen oranje vestjes meer aan als ik in de Albert Heijn werk." ***Geen van beiden, 17 jaar.***

Waar ook naar wordt uitgekeken zijn leuke dingen doen zoals een dagje uit, een concert bezoeken of winkelen (39 keer), vakanties binnen en buiten Nederland (27 keer), het hervatten van activiteiten en sport (23 keer) en knuffelen van naasten (18 keer). Ten slotte wordt genoemd het terug naar school mogen of het einde van online lessen (7 keer), het kunnen vieren van verjaardagen en hoogtepunten (4 keer), naar buiten gaan (2 keer) en naar de kerk gaan (2 keer).

"Het klinkt misschien heel stom, maar mijn beste vriendin heeft zich de hele Coronacrisis heel streng aan alle maatregelen gehouden. Zo streng, dat ik haar al sinds mid maart geen knuffel meer heb kunnen geven. Eerst was het een grap, maar nu meen ik het echt: het eerste wat ik doe als de coronacrisis weer voorbij is, is haar een dikke knuffel geven, want dat heb ik echt gemist." ***Meisje, 16 jaar.***

"een concert omg, ik wil zo graag naar een concert" ***Meisje, 16 jaar.***

"SCHOOL, ik ben al sinds maart niet naar school geweest omdat ik kwetsbaar ben." ***Jongen, 15 jaar.***

Al met al gaan de adviezen van de deelnemers en hun bespiegelingen op de positieve en negatieve kanten van de crisis vooral over school, sociale contacten, en ontwikkelingsmijlpalen. De specifieke zorgen die de deelnemers uiten lijken soms triviaal, maar wanneer ze achter elkaar worden gelezen ontstaat een breder beeld van diep gevoeld gemis, ook van dingen die ze niet zomaar later kunnen inhalen.

4. Beperkingen onderzoek

De bevindingen uit dit onderzoek geven weer hoe kinderen en jongeren uit Nederland de coronacrisis ervaren en hoe zij betrokken willen worden bij de beleidsvorming omtrent deze pandemie. Toch moeten de resultaten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, omdat het onderzoek ook enkele belangrijke beperkingen kent. Dit betreft onder andere de representativiteit van de deelnemersgroep en de moeilijkheidsgraad van de vragenlijst.

Door de gevolgen van de Covid-19 pandemie bleek het lastig om de doelgroep van kinderen en jongeren tussen de acht en zeventien jaar goed te bereiken. Het onderwijs kampt op veel plekken al met onderbezetting, en door uitval van docenten door ziekte en preventieve coronamaatregelen neemt dit enkel toe. Daar bovenop heeft het onderwijs te maken met grote veranderingen in de uitvoering van hun werkzaamheden door periodes van thuis of hybride onderwijs. Het contact met scholen verliep hierdoor moeizaam en de bereidheid om de vragenlijst tijdens het onderwijs bij leerlingen uit te zetten was laag. Toch zijn er verschillende scholen geweest die via een nieuwsbrief aandacht hebben besteed aan *#Covidunder19*. Hierbij is het echter van belang om in acht te nemen dat met name jongere kinderen deze nieuwsbrieven niet zelf ontvangen en daarom afhankelijk zijn van de bereidheid van ouders om hen over het onderzoek te informeren.

Ook sportverenigingen en wijkcentra moesten als gevolg van de coronamaatregelen periodes hun deuren sluiten wat de toegang tot kinderen en jongeren heeft bemoeilijkt. Dit tezamen heeft ertoe geleid dat het totaal aantal respondenten relatief laag is en dit beïnvloedt de representativiteit van het onderzoek. Ook is bekend dat in dit type onderzoek bepaalde groepen überhaupt vaak ondervertegenwoordigd zijn, waaronder kinderen in meer stressvolle thuissituaties en sociaal-emotionele problemen, kinderen uit gezinnen met een lager inkomen, en kinderen die de Nederlandse taal niet zo goed beheersen. Het is aannemelijk dat deze zelfselectie ook in dit onderzoek heeft plaatsgevonden. De negatieve effecten van de coronacrisis die in dit rapport naar voren komen zijn dus waarschijnlijk een onderschatting van de werkelijke omvang van de problemen.

Daarnaast is er in de vragenlijst niet gevraagd naar extra informatie over bijvoorbeeld het opleidingsniveau of de woonplaats van respondenten waardoor er geen onderscheid gemaakt kan worden tussen deze verschillende groepen bij het interpreteren van de resultaten.

Ten aanzien van kinderen en jongeren in het Caribisch deel van het Koninkrijk zijn er in totaal 18 respondenten uit Aruba. Hoewel geprobeerd, heeft het uitzetten van de vragenlijst op Aruba niet geleid tot veel respondenten.[16] De bevindingen uit het onderzoek zijn daarmee niet representatief voor kinderen uit Aruba. Wat betreft Nederland geeft dit onderzoek een goede indicatie hoe kinderen en jongeren Covid-19 hebben ervaren.

Zoals in hoofdstuk 2 uiteengezet is de survey ontworpen door het Centrum voor Kinderrechten van Queen's University Belfast in samenwerking met jongeren en verschillende NGO's. De vragenlijst is ontworpen voor minderjarigen tussen de 8 en 17 jaar oud, maar uit terugkoppeling van docenten en Nederlandse jongeren die de vragenlijst hebben ingevuld bleek dat het niveau van de vragen voor sommigen te hoog was, ook na aanpassing van de vertalingen van diverse woorden. De aanpassing van de vertaling is gedaan op 9 november 2020. Dit betrof verandering in de zinsopbouw en enkele redactionele aanpassingen. De strekking van de vragen is hierbij onveranderd gebleven. Daarnaast was het door de opzet van de vragenlijst niet altijd duidelijk wat er achter de antwoorden op gesloten vragen schuilgaat. De vragenlijst bevatte slechts 5 open vragen waarop deelnemers meer uitgebreid konden antwoorden. Tevens hadden zij bij elke vraag de mogelijkheid om de vraag over te slaan.

Dit rapport heeft niet als doel gehad om de bevindingen van het Nederlandse onderzoek te vergelijken met de uitkomsten van de survey in andere landen. Dit houdt verband met het feit dat tot nu toe alleen enkele eerste globale bevindingen van de internationale survey zijn gepresenteerd (zie hoofdstuk 1) en nog geen resultaten uit afzonderlijke landen beschikbaar zijn.

Ten slotte is het van belang om voor ogen te houden dat de situatie betreffende de coronapandemie de afgelopen maanden van dag tot dag is veranderd. De avondklok die eind januari 2021 is ingevoerd is hier een voorbeeld van en zal mogelijk impact hebben over hoe kinderen de coronacrisis ervaren. De schommelende besmettingscijfers hebben logischerwijs grote invloed op de maatregelen die de regering neemt en dit heeft directe invloed op de beleving van de minderjarigen. Met een looptijd van zes maanden bestrijkt het onderzoek een hevige besmettingsgolf in de lente, een redelijk goede zomer en een grote tweede golf aan het

[16] Als gezegd is de survey om praktische redenen niet uitgezet in Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba).

eind van 2020 waarbij Nederland grotendeels opnieuw op slot ging. Hoewel er over de tijd wat trends zichtbaar waren is het onduidelijk of dezelfde deelnemers op verschillende momenten deze zelfde patronen zouden laten zien.

5. Conclusies en aanbevelingen

De coronapandemie en de maatregelen ter voorkoming van de verspreiding van het virus, maatschappelijke ontwrichting en bescherming van de meest kwetsbaren in de samenleving grijpen diep in op het leven van Nederlandse kinderen en jongeren. Daarmee raakt de coronacrisis aan de rechten en belangen van kinderen.

Dit onderzoek laat zien dat de overgrote meerderheid (≥ 75%) van de kinderen en jongeren die de vragenlijst hebben ingevuld (de deelnemers) sinds de pandemie geen verandering ervaart in toegang tot genoeg drinkwater en eten, veilig wonen en het meemaken van geweld. Dit schetst geen verbazing in en welvarend land als Nederland. Gebieden waarvan een grote groep aangaf dat er wel sprake is van verslechtering waren onder andere de mate van contact met anderen dan hun ouders, het contact met vrienden, het onderwijs, en lichaamsbeweging (zie bijvoorbeeld de COLC-studie – COVID-19, Obesity and Lifestyle in Children – van Maastricht UMC+). Hoewel de meerderheid van de deelnemers op veel gebieden geen verandering ervaren, is er steeds een belangrijk minderheid die wel verslechtering merkt. Het gaat onder andere om een verslechtering in toegang tot lesmateriaal, een plek om alleen te zijn, vrije tijd, buiten zijn, en de mate waarin scholen leerlingen betrekken bij beslissingen. In dit onderzoek zijn helaas geen gegevens verzameld over de sociaal-economische achtergrond van de deelnemers, maar gezien de resultaten van eerdere onderzoeken ligt het voor de hand dat juist kwetsbare groepen meer te lijden hebben onder de coronacrisis dan groepen die voor de crisis thuis en op school weinig problemen ervaarden, zeker naar mate de crisis langer duurt. Al met al gaan de bespiegelingen van de deelnemers op de positieve en negatieve kanten van de coronacrisis vooral over school, sociale contacten, en ontwikkelingsmijlpalen. De specifieke zorgen die de deelnemers uiten lijken soms triviaal, maar wanneer ze achter elkaar worden gelezen ontstaat een breder beeld van diep gevoeld gemis, ook van dingen die ze niet zomaar later kunnen inhalen.

Verder valt op dat de helft van de oudere kinderen (13-18 jaar) rapporteren dat zij niet het idee hebben dat de regering naar hen luistert als het gaat om maatregelen die de jeugd aangaan. Toch hebben veel deelnemers (116 in totaal) een of meerdere suggesties aan de overheid gedaan in de vorm van adviezen om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronacrisis. De meeste deelnemers vinden dat de overheid meer verantwoordelijkheid moet nemen en het goede voorbeeld geven, of betere maatregelen moet nemen om het virus onder

controle te krijgen. Kinderen en jongeren vragen ook aandacht voor het niet opnieuw sluiten van de scholen en het prioriteren van de mentale en fysieke gezondheid van kinderen, het faciliteren van programma's en activiteiten tijdens de lockdown, het ondersteunen van kwetsbare kinderen zoals die in onveilige thuissituatie of met een slechte gezondheid en het luisteren naar kinderen en die hun gevoelens en ideeën laten delen. Andere adviezen gaan over het inzetten van scholen of maatschappelijk werkers om kinderen in de gaten te houden en als contactpersoon te fungeren, betere controle en handhaving van de coronamaatregelen in de openbare ruimte, dienstverlening aan kinderen en families, financiële steun of eten en onderdak.

Nederland heeft als partij bij het VN-Kinderrechtenverdrag de verplichting om de rechten van kinderen tussen de 0 en 18 jaar oud te waarborgen en het belang van het kind een eerste overweging te laten zijn in alle beslissingen en maatregelen die kinderen betreffen (artikel 3 lid 1 IVRK). Coronamaatregelen vallen hier ook onder. De pandemie en de coronamaatregelen treffen in het bijzonder het recht op onderwijs (artikel 28 en 29 IVRK), het recht om je veilig en beschermd te weten (artikel 19, 34, 39 IVRK), het recht op spel, vrije tijd en ontspanning (artikel 31 IVRK) en het recht om gehoord te worden (artikel 12 IVRK). Dat laatste recht houdt onder meer in dat de overheid kinderen en jongeren betrekt bij de totstandkoming van beleid. Voor effectieve participatie van kinderen en jongeren is het niet alleen belangrijk om hen uit te nodigen en naar hen te luisteren (als zij daar zelf behoefte aan hebben), maar ook om hen daadwerkelijk in staat te stellen om zinvolle inbreng en invloed te hebben, en terug te koppelen wat daarmee is gedaan. Uit dit onderzoek blijkt dat de helft van alle deelnemers boven de 13 jaar aangeeft dat zij niet het gevoel hebben dat de regering luistert naar jongeren, hetgeen tekenend lijkt te zijn voor de onmacht die zij ervaren in een situatie waarin er vooral voor hen beslist wordt en niet met hen.

Ook het recht van ieder kind om gelijk te worden behandeld (artikel 2 IVRK) lijkt in het geding te zijn, aangezien in dit onderzoek bij tal van onderwerpen een duidelijke minderheid was die wel een verslechtering ervaart. Als een relatief kleine groep kinderen en jongeren bepaalde negatieve ervaringen met de coronacrisis heeft, mag van de overheid worden verwacht hier serieus aandacht voor te hebben. Dit sluit aan bij de 'leaving no one behind' gedachte van de sustainable development goals van de Verenigde Naties. Hierbij moet worden bedacht dat er tot op heden weinig aandacht in onderzoek is voor kinderen in de Caribische delen van het Nederlandse Koninkrijk. Helaas is dat ook in dit onderzoek, het geval terwijl de

coronapandemie evengoed daar impact heeft en de kinderen aldaar net als Nederlandse kinderen aanspraak hebben op bescherming van hun belangen en rechten.

De onderwerpen waarover een kleinere minderheid van de deelnemers verslechtering ervaart, mogen niet over het hoofd worden gezien. Zo moet er gedurende de coronacrisis (en ook in toekomstige crises) blijvend aandacht zijn voor onder andere de hoeveelheid vrije tijd van jongeren, de mate waarin kinderen worden gepest (offline en online) en de groep jongeren die sinds de coronapandemie meer geweld ervaart. Deze bevindingen sluiten aan bij de uitkomsten van andere onderzoeken die sinds de coronapandemie in Nederland zijn uitgevoerd en bevestigen dat de impact van de coronamaatregelen op de levens van kinderen en jongeren wezenlijk is en voorduurt, en dat het regeringsbeleid daar rekening mee moet houden, ook na afloop van de coronacrisis. In dit verband wreekt zich dat het kabinetsbeleid nauwelijks expliciete aandacht besteedt aan de rechten en belangen van kinderen. Pas na enorme maatschappelijke druk, ondersteund vanuit sociaalwetenschappelijk onderzoek, besloot het kabinet de scholen weer voorzichtig open te stellen. Bij dit alles verwaarloost het kabinet zijn verplichting om bij alle maatregelen die kinderen betreffen het belang van het kind expliciet te toetsen en af te zetten tegen de andere belangen (vgl. Laszlo & Liefaard, 2020 en Liefaard & Mesman, 2020). Dit is strijdig met het VN-Kinderrechtenverdrag (artikel 3, lid 1), waarbij ook opvalt dat kinderen en jongeren tot op heden geen zichtbare invloed hebben kunnen uitoefenen op dit beleid, ondanks de oproep van het kabinet aan jongeren in mei 2020 om mee te denken. Als gezegd komt ook uit dit onderzoek duidelijk naar voren dat jongeren niet het gevoel hebben dat de regering naar hen luistert, een bevinding die overeenkomt met de uitkomsten van onderzoek onder ruim 44.000 kinderen en jongeren in Vlaanderen en met de eerste, algemene bevinding van de #Covidunder19 survey mondiaal. Het zou goed zijn indien het kabinet, maar ook andere overheidsorganen, zoals gemeenten, kinderen en jongeren actiever gaan betrekken bij coronabeleid en hierover duidelijk rapporteren. Dit kan tal van verschillende vormen aannnemen (zie bijv. recent Number 5 Foundation, 2021). Een dergelijke benadering zal niet alleen bijdragen aan creatievere en breder gedragen oplossingen voor de coronacrisis, ook kan de Nederlandse overheid zo beter recht doen aan het recht van ieder kind om serieus genomen te worden, een van de kerngedachten van het VN-Kinderrechtenverdrag.

Opvallend is overigens dat de meeste kinderen en jongeren in dit onderzoek aangeven dat ze sinds corona niet ineens meer motivatie voelen om anderen te helpen. Ook hebben de meeste kinderen en jongeren nu niet de motivatie om zich met de politiek bezig te houden, hoewel een

redelijke grote minderheid (22%) aangeeft hiervoor wel gemotiveerd te zijn. Er lijkt dus wel enige motivatie te zijn onder de deelnemers om zich maatschappelijk of politiek in te zetten, maar dit is zeker niet het overwegende beeld. Het zou goed zijn om na te gaan op welke manier kinderen en jongeren, die hiertoe gemotiveerd zijn, een rol zouden kunnen spelen bij het ondersteunen van leeftijdsgenoten of andere groepen in de samenleving, zoals ouderen of vreemdelingen of bij signaleren van hulpvragen of onveilige situaties van andere kinderen en jongeren.

Ten slotte raken alle kinderrechtenkwesties die in dit rapport aan de orde zijn gekomen aan de noodzaak kansenongelijkheid tegen te gaan. Alle kinderen hebben rechten, maar helaas is de kans dat deze rechten in de praktijk worden beschermd en gerespecteerd niet gelijk verdeeld. In dit onderzoek zien we steeds een kleine minderheid voor wie de pandemie niet alleen alledaagse maar ook ernstigere gevolgen heeft. Het ligt voor de hand dat kinderen en jongeren die het ook voorafgaand aan de crisis al zwaar hadden door moeilijke gezinsomstandigheden of mentale problemen, het nu ook zwaarder hebben dan anderen en niet vanzelfsprekend goed uit de crisis komen als alles weer ‘gewoon’ wordt. De rechten van deze kwetsbare kinderen en jongeren op een gezonde en veilige ontwikkeling verdienen veel meer aandacht in het beleid dan tot nu toe het geval is geweest.

Literatuurlijst

Amsterdam UMC. (2020, 18 oktober). *Coronamaatregelen maken jongeren angstiger en en somberder*. https://www.amc.nl/web/nieuws-enverhalen/actueel/actueel/coronamaatregelen-maken-jongeren-angstiger-en-somberder.htm

Bokhorst, C. L., Sumter, S. R., & Westenberg, P. M. (2010). Social Support from Parents, Friends, Classmates, and Teachers in Children and Adolescents Aged 9 to 18 Years: Who Is Perceived as Most Supportive? *Social Development*, *19*(2), 417–426. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00540.x

Bülow, A., Keijsers, L., Boele, S., van Roekel, E., & Denissen, J. J. A. (2020, November 3). Parenting Adolescents in Times of a Pandemic: Changes in Relationship Quality, Autonomy Support, and Parental Control?. https://doi.org/10.31234/osf.io/g8kpf

Craig, S. L., & McInroy, L. (2014). You Can Form a Part of Yourself Online: The Influence of New Media on Identity Development and Coming Out for LGBTQ Youth. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health*, *18*(1), 95–109. https://doi.org/10.1080/19359705.2013.777007

Creasy, N., Lalihatu, E., Leijten, P. & Overbeek, G. (2021, January 7). Covid-19 Family Study report: April 2020-September 2020. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. https://zenodo.org/record/4423235#.YG4JUC1m9TZ

De Kinderombudsman (2020a, 20 maart). Schoolsluiting vraagt veel van kwetsbaarste kinderen. https://www.dekinderombudsman.nl/nieuws/schoolsluiting-vraagt-veel-van-kwetsbaarste-kinderen

De Kinderombudsman. (2020b, 26 mei). *Kinderen zien opvallend vaak ook voordelen van coronabeleid*. https://www.dekinderombudsman.nl/nieuws/kinderen-zien-opvallend-vaak-ook-voordelen-van-coronabeleid

De Kinderombudsman. (2020c, 20 november). *Als je het ons vraagt*. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj7_7n4mqPvAhUPMuwKHYxDAWAQFjABegQIBBAD&url=https%3A%2F%2Fwww.dekinderombudsman.nl%2Fpublicaties%2Fals-je-het-ons-vraagt-thuis-in-2020-0&usg=AOvVaw2TL2nPWjvt7lmtcdKo9djN

De Kindertelefoon. (2020a, 17 september). *Stijging gesprekken digitaal pesten bij De Kindertelefoon* [Persbericht]. https://www.kindertelefoon.nl/persbericht-pesten

De Kindertelefoon. (2021, 27 januari). *Kindertelefoon voert meer gesprekken over emotionele problemen en huiselijk geweld*. https://www.kindertelefoon.nl/nieuws-tweede-lockdown

De Nationale ombudsman & de Kinderombudsman. (2020, september). *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan*. https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/rapport/Rapport%20Het%20maakt%20uit%20waar%20je%20wieg%20heeft%20gestaan_0.pdf

Defence for Children. (2020, 8 april). Coronacrisis maakt kinderen extra kwetsbaar voor seksuele uitbuiting. http://www.defenceforchildren.nl/actueel/nieuws/seksuele-uitbuiting/2020/coronacrisis-maakt-kinderen-extra-kwetsbaar-voor-seksuele-uitbuiting/

Donker, M. H., Mastrotheodoros, S., & Branje, S. (2020, October 13). Development of Parent-Adolescent Relationships During the COVID-19 Pandemic: The Role of Stress and Coping. https://doi.org/10.31234/osf.io/urmt9

Kettenis, T. (2020, 10 augustus). *Corona of niet, Nederlandse jongeren vieren feest in Cherso. 'We hebben een uitlaatklep nodig'*. Trouw. https://www.trouw.nl/buitenland/corona-of-niet-nederlandse-jongeren-vieren-feest-in-cherso-we-hebben-een-uitlaatklep-nodig~b0eff1a1/

Kleinjan, M., Pieper, I., Stevens, G., Klundert, N. van de, Rombouts, M., Boer, M. en Lammers J., (2020). Geluk onder Druk? Onderzoek naar het mentaal welbevinden van jongeren in Nederland, Den Haag: UNICEF Netherlands. https://www.unicef.nl/files/Rapport_Geluk%20onder%20druk_DEF_interactief.pdf

Laszlo, S. & Liefaard, T. (2020, 22 december). *Belangen van kinderen ondergeschikt in carrousel van coronamaatregelen. https://joop.bnnvara.nl/opinies/belangen-van-kinderen-ondergeschikt-in-carrousel-van-coronamaatregelen*

Liefaard, T., & Mesman, J. (2020, 20 november). *Maak serieus werk van kinder- en jongerenparticipatie*. Leiden Pedagogiek Blog. https://leidenpedagogiekblog.nl/articles/maak-serieus-werk-van-kinder-en-jongerenparticipatie

Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. British Educational Research Journal, 33(6), 927–942. https://doi.org/10.1080/01411920701657033

McInroy, L. B., McCloskey, R. J., Craig, S. L., & Eaton, A. D. (2019). LGBTQ+ Youths' Community Engagement and Resource Seeking Online versus Offline. *Journal of Technology in Human Services*, *37*(4), 315–333. https://doi.org/10.1080/15228835.2019.1617823

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2020, 13 mei). Onderwijs op afstand tijdens COVID-19: grote inspanningen en de nodige aandachtspunten. Nieuwsbericht | Inspectie van het onderwijs. https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2020/05/13/onderwijs-op-afstandtijdens-covid-19-grote-inspanningen-en-de-nodige-aandachtspunten

Nederlands Jeugdinstituut. (2020, 23 september). Kindertelefoon: "Meer meldingen van cyberpesten" - Nieuws | NJi. https://www.nji.nl/nl/Actueel/Nieuws-uit-hetjeugdveld/2020/Kindertelefoon-Meer-meldingen-van-cyberpesten

NOS. (2020, 6 november). *Jongeren op illegaal feest: "Op school zitten we ook met 1600 man"*. https://nos.nl/artikel/2355478-jongeren-op-illegaal-feest-op-school-zitten-we-ook-met-1600-man.html

NRC. (2020, 31 oktober). *Politie maakt einde aan meerdere illegale feesten jongeren.* https://www.nrc.nl/nieuws/2020/10/31/politie-maakt-einde-aan-meerdere-illegale-feesten-jongeren-a4018155

NRO (2020). Impact coronamaatregelen op het Onderwijs. Hogere werkdruk, lager welzijn. https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/NRO-Praktijkuitvraag-Corona-2020.pdf

Number 5 Foundation (2021, maart). Bondgenoten in de democratie. Jongeren en bestuurders bouwen samen. https://www.numberfive.community/post/bondgenoten-in-de-democratie

Save the Children. (2020). The Right of Children to Participate in Public Decision-Making Processes. https://resourcecentre.savethechildren.net/library/right-children-participate-public-decision-making-processes

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2020, 4 december). *Nederlanders redden zich tijdens coronacrisis, maar hebben wel meer zorgen*. Nieuwsbericht | Sociaal en Cultureel Planbureau. https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2020/12/04/nederlanders-redden-zich-tijdens-coronacrisis-maar-hebben-wel-meer-zorgen

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2020, juli). Maatschappelijke gevolgen van corona. https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/07/07/verwachte-gevolgen-van-corona-voor-de-psychische-gezondheid

Steketee, M., de Wildt, R., Compagner, M., van der Hoff, M., & Tierolf, B. (2020, juni). Kwetsbare gezinnen in tijden van Corona. Verwey-Jonker instituut. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/220230_Kwetsbare-gezinnen-in-tijden-Corona_WEB.pdf

Terres des Hommes. (2020, november). *Nederlandse ouders maken zich grote zorgen over*

impact corona op kinderen. https://www.terredeshommes.nl/nl/actueel/nederlandse-ouders-maken-zich-grote-zorgen-over-impact-corona

Terres des Hommes (2020). Children's Rights during Coronavirus: Children's Views and Experiences. https://www.tdh.ch/sites/default/files/covidunder19_thematic_summaries_english_20201209.pdf.pdf

Tierolf, B., Geurts, E., & Steketee, M. (2020). Domestic violence in families in the Netherlands during the coronavirus crisis: A mixed method study. *Child Abuse & Neglect*, 104800. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104800

UN Committee on the Rights of the Child. (2009). General comment No. 12: The right of the child to be heard, 20 July 2009. UN Doc. CRC/C/GC/12.

UN Committee on the Rights of the Child. (2011). General Comment No. 13: The right of the child to freedom from all forms of violence. UN Doc. CRC/C/GC/13.

UN Committee on the Rights of the Child. (2013). General Comment No. 17 on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts. (art. 31). UN Doc. CRC/C/GC/17.

UN Committee on the Rights of the Child. (2016). General Comment No. 20 on the implementation of the rights of the child during adolescence. UN Doc. CRC/C/GC/20

UN Committee on the Rights of the Child. (2020, 8 April). COVID-19 Statement. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CRC/STA/9095&Lang=en

UNICEF Nederland. (2020, mei). Coronacrisis en kinderen en jongeren in Nederland. Een inventarisatie van de impact van de coronacrisis op kinderen en jongeren in Nederland. https://www.unicef.nl/files/UNC-Rapport-Coronacrisis-en-jongeren-FINAL-compleet.pdf

Universiteit van Amsterdam. (2021, 18 januari). *Hoe gaan Nederlandse gezinnen om met COVID-19?* https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2021/01/hoe-gaan-nederlandse-gezinnen-om-met-covid-19.html?cb&cb

Van Bergen, D. D., Bos, H. M. W., van Lisdonk, J., Keuzenkamp, S., & Sandfort, T. G. M. (2013). Victimization and Suicidality Among Dutch Lesbian, Gay, and Bisexual Youths. *American Journal of Public Health*, *103*(1), 70–72. https://doi.org/10.2105/ajph.2012.300797

Van de Groep, S., Zanolie, K., Green, K. H., Sweijen, S. W., & Crone, E. A. (2020). A daily diary study on adolescents' mood, empathy, and prosocial behavior during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, *15*(10), e0240349. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240349

Van der Graaff, J., Carlo, G., Crocetti, E., Koot, H. M., & Branje, S. (2017). Prosocial Behavior in Adolescence: Gender Differences in Development and Links with Empathy. *Journal of Youth and Adolescence*, *47*(5), 1086–1099. https://doi.org/10.1007/s10964-017-0786-1

Vanobbergen B. & Liefaard T. (2020), Zet de coronacrisis solidariteit tussen generaties onder druk?, *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten 2020*(4), 215-216.

Vermeulen, S., van Berkel, S., & Alink, L. (2021, januari). Kindermishandeling Tijdens de Eerste Lockdown. https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/sociale-wetenschappen/pedagogische-wetenschappen/forensische-gezinspedagogiek-en-jeugdhulpverlening/rapport-prevalentie-kindermishandeling-tijdens-covid-lockdown.pdf

VO-raad. (2020, 23 juni). *Ervaren schooldruk voor jongeren toegenomen*. https://www.vo-raad.nl/nieuws/ervaren-schooldruk-voor-jongeren-toegenomen

Wiesman, A. (2021, 20 februari). *Pubers zijn heel flexibel, maar nu is de rek er wel uit*. Trouw. https://www.trouw.nl/wetenschap/pubers-zijn-heel-flexibel-maar-nu-is-de-rek-er-wel-uit~b3102cff/

Appendix

A. Vragenlijst *#Covidunder19*

Leven met het coronavirus

Het Centrum voor Kinderrechten van de Queen's Universiteit in Belfast, Noord-Ierland, is samen met een heleboel organisaties van over de hele wereld bezig om de meningen en ervaringen van kinderen en jongeren te verzamelen als het gaat om hun rechten tijdens de COVID-19 (coronavirus) pandemie. Kinderrechten zijn belangrijke beloftes die regeringen hebben gedaan aan alle kinderen die in hun land wonen. Voorbeelden zijn het recht van kinderen op gezondheidszorg, het recht op onderwijs, het recht om te spelen, het recht om zich veilig te voelen en het recht om gehoord te worden. We willen graag weten hoe goed regeringen hun beloftes nakomen gezien vanuit het oogpunt van kinderen en jongeren.

Ben jij tussen de 8 en 17 jaar oud? Dan kun je ons helpen door onze vragenlijst in te vullen. Het kost je ongeveer 20 minuten.

Wil je meer weten over deze vragenlijst en over wat we gaan doen met de informatie die we verzameld hebben? Klik dan op deze link om het document te downloaden.

Deelname aan deze vragenlijst is compleet vrijwillig. Als je wilt meedoen, dan kan dat door hieronder op 'JA' en daarna 'VOLGENDE' te klikken. Je komt dan vanzelf bij de vragen terecht. Als je niet wilt meedoen, kun je deze vragenlijst gewoon verlaten door op het kruisje (X) bovenaan het scherm te klikken.

Als je meedoet en halverwege van gedachten verandert, kun je gewoon stoppen door de vragenlijst weg te klikken. Je kunt vragen die je niet wilt beantwoorden eenvoudig overslaan door op 'VOLGENDE' te klikken.

Ontzettend bedankt dat je wilt meedoen aan onze vragenlijst!

Heb je behoefte om met iemand te praten over jouw gedachten, emoties of problemen? Dan kun je op deze link klikken of op dit document om het nummer van de Kindertelefoon in jouw land op te zoeken. De Kindertelefoon is een plek waar je naartoe kunt bellen om een praatje te maken of om te praten over alles wat je dwars zit met iemand die is opgeleid als vertrouwenspersoon om te zien of zij jou kunnen helpen. Je mag zelf beslissen wat je wel of niet wilt bespreken.

1. Ga je akkoord met het meedoen aan de vragenlijst? Ja.
2. Is er iemand die jou (het kind) helpt met het invullen van deze vragenlijst? Ja/Nee.

Deze informatie is bedoeld voor degene die het kind helpt met invullen.

Lees de verklaring hieronder en, als je hiermee akkoord gaat, vink het vakje aan en laat het kind beginnen met invullen van de vragenlijst door op 'VOLGENDE' te klikken. Als jij niet akkoord bent, mag het kind de vragenlijst niet invullen.

Ik ga akkoord met het assisteren van de respondent met het invullen van deze vragenlijst. Ik zal het vertrouwen van de respondent niet schaden door hun gedachten en antwoorden met anderen te bespreken nadat de vragenlijst is ingevuld.

3. Vink het vakje hieronder aan om te bevestigen dat je akkoord bent. Ja, ik ga akkoord met het kind helpen invullen van de vragenlijst en zal alle antwoorden vertrouwelijk behandelen.

De eerste paar vragen gaan over jou.

4. Welke uit het volgende rijtje past het beste bij jou? Jongen/Meisje/Geen van beiden/Dat wil ik niet zeggen.
5. Hoe oud ben je? Selecteer jouw leeftijd in het uitklapveld/Ik weet het niet.
6. In welk land woon je? Vul in het het veld hieronder de naam in.
7. Waar woon je? Ik woon thuis/Ik woon in een kindertehuis/Ik woon in een detentiecentrum/Ik woon in een vluchtelingen- of migrantenkamp/Ik woon in een daklozencentrum/Ik woon ergens anders.
8. Bij wie woon je? Ik woon bij mijn ouder(s)/voogd(en)/Ik woon bij andere familieleden (bijv. grootouder(s), tante, oom)/Ik woon in een pleeggezin/Ik woon bij iemand anders.
9. Woon je met andere kinderen in huis (hiermee bedoelen we iedereen onder de 18 jaar)? Ja/Nee/Ik weet het niet zeker.
10. Heb je een chronische handicap, ziekte of medische aandoening? Ja/Nee/Ik weet het niet.
11. Wat voor handicap/medische aandoen heb je? (Vink alle vakjes aan die van toepassing zijn) Fysieke handicap (bijv. lopen of dingen ondernemen)/ Mentale handicap (bijv. het moeilijk vinden om dingen te begrijpen of te onthouden)/ Zintuiglijke handicap (bijv. horen, zien of beiden)/Autisme/ Communicatie (bijv.

praten met anderen, stotteren)/ Specifieke leerproblemen (bijv. dyslexie)/ Mentale gezondheidsproblemen (bijv. angststoornis of depressie)/Ik weet het niet zeker.

12. Bij welke van de volgende groepen/gemeenschappen voel jij je thuis? (Vink alle vakjes aan die van toepassing zijn) Etnische minderheidsgroep/Asielzoekers/ Migrantengemeenschap/ LGBTQ+ gemeenschap/Geen van alle/Dat wil ik niet zeggen.

13. Is er nog iets anders waarvan jij denkt dat het belangrijk is voor ons om over jou en jouw familie te weten (bijv. waar je vandaan komt, welke talen je thuis spreekt)? Laat het ons dan weten door het veld hieronder in te vullen.

De volgende vragen gaan over toegang tot het internet. Met 'internet' bedoelen we online gaan of sociale media gebruiken op een computer, laptop, smartphone of ander apparaat.

14. Heb jij toegang tot het internet wanneer je dat wilt of nodig hebt? Nooit/Bijna nooit/Soms/Regelmatig/Heel regelmatig.

15. Hoe vaak ga je online of maak je gebruik van het internet op één van de volgende apparaten?
    Een smartphone: Op zijn minst een keer per maand/Op zijn minst een keer per week/Dagelijks of bijna dagelijks/Meerdere keren per dag/Bijna de hele tijd.
    Een computer (Ipad, Tablet, Desktop, Laptop): Op zijn minst een keer per maand/Op zijn minst een keer per week/Dagelijks of bijna dagelijks/Meerdere keren per dag/Bijna de hele tijd.
    Een games console (Playstation, Xbox): Op zijn minst een keer per maand/Op zijn minst een keer per week/Dagelijks of bijna dagelijks/Meerdere keren per dag/Bijna de hele tijd.
    Een TV met toegang tot het internet: Op zijn minst een keer per maand/Op zijn minst een keer per week/Dagelijks of bijna dagelijks/Meerdere keren per dag/Bijna de hele tijd.

16. Welke uit het volgende rijtje gebruik je om naar informatie te zoeken? (Vink alle vakjes aan die van toepassing zijn) Google/YouTube/Baidu/Qihoo360/Yandex/ DuckDuckGo/Navigator/Sue Pesquisa/Spraakherkenning/Geen van alle.

17. Welke uit het volgende rijtje gebruik je om contact te hebben met familie en vrienden? (Vink alle vakjes aan die van toepassing zijn) Whatsapp/Facebook/SMS/ Groupme/Viber/Odnoklassniki/Instagram/Snapchat/WeChat/LINE/Geen van alle.

De volgende vragen gaan over het coronavirus (COVID-19)

18. Heb jij, of heeft iemand in jouw familie, het coronavirus gehad? (Je mag maar één antwoord per rij aanvinken)
    Ik heb het coronavirus gehad: Ja/Nee/Ik weet het niet.
    Iemand in mijn familie heeft het coronavirus gehad: Ja/Nee/Ik weet het niet

19. Als je meer over het coronavirus zou willen weten. Waar zou je dan informatie kunnen vinden die je kunt vertrouwen? (Vink alle vakjes aan die van toepassing zijn) Familie/Vriende/Maatschappelijkwerker, Begeleider of Vertrouwenspersoon/Leraren/Kranten, Tv of Radio/Websites/Sociale media (bijv. Instagram, Snapchat, Facebook, Twitter).

De volgende vragen gaan over jouw rechten om te leven binnen een gezin (gezinsleven).

20. Als ik denk aan mijn gezinsleven voor het coronavirus begon.....
    Ik kan zo vaak met mijn moeder contact hebben als ik wil: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil/Dit is niet op mij van toepassing.
    Ik kan zo vaak met mijn vader contact hebben als ik wil: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil/Dit is niet op mij van toepassing.
    Ik kan zo vaak als ik wil contact hebben met andere mensen om wie ik geef: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil/Dit is niet op mij van toepassing.
    Ik ben betrokken bij beslissingen over waar ik woon: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil/Dit is niet op mij van toepassing.
    Ik heb een plek waar ik alleen kan zijn als ik dat nodig heb: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil/Dit is niet op mij van toepassing.

De volgende vragen gaan over jouw recht op onderwijs.

21. Voor het coronavirus begon, ging je toen naar school? Ja/Nee.

22. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
    Ik krijg een goede opleiding: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.

Ik leer nieuwe dingen: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
Ik heb toegang tot de boeken (en andere materialen) die ik nodig heb: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
Ik heb toegang tot al het online materiaal dat ik nodig heb voor mijn studie: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
Ik kan hulp krijgen van mijn leraren als ik het nodig heb: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
Mijn school vraag kinderen om hun mening: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
Ik heb er vertrouwen in dat ik de cijfers krijg die ik verdien voor mijn opdrachten: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.

23. Wat heb je de afgelopen tijd gedaan? Ik heb een baan/Ik word opgeleid voor een baan (bijv. stage)/Ik volg een studie of vervolgopleiding/Ik ben werkloos/Ik wil het niet zeggen.

De volgende vragen gaan over jouw recht om te spelen.

24. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
    Ik kan spelen/zelf mijn vrije tijd indelen op de plek waar ik woon: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
    Ik krijg genoeg fysieke beweging: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
    Ik kan elke dag naar buiten: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
    Ik kan online spelen: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.
    Ik kan (zoveel als ik wil) met mijn vrienden praten: Beter voor het coronavirus/Nu beter/Er is geen verschil.

De volgende vragen gaan over jouw recht om je veilig en beschermd te voelen (bijv. tegen fysiek of mentaal letsel of misbruik).

25. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
    Ik voel mij veilig thuis/op de plek waar ik woon: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
    Ik voel mij veilig online: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.

Ik denk dat de meeste kinderen veilig zijn in hun eigen huis: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Mijn vrienden hebben mij verteld dat zij zich thuis niet veilig voelen: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik heb een vorm van geweld gezien, gehoord of ervaren: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik ben online of aan de telefoon op een kwetsende of vervelende manier behandeld: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik weet hoe ik om hulp kan vragen als ik me onveilig of bezorgd voel: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.

26. Als je ons meer wil vertellen, dan kun je dat invullen in het veld hieronder.

De volgende vragen gaan over jouw gezondheid.

27. We moeten allemaal 20 seconden lang onze handen wassen met water en zeep (of handgel/ontsmettingsmiddel gebruiken). Heeft iemand jou geleerd hoe je jouw handen op deze manier moet schoonmaken? Ja/Nee.

28. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
Ik heb zeep om mijzelf mee te kunnen wassen: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik heb water om zijzelf mee te kunnen wassen: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik kan medische hulp krijgen als ik het nodig heb: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
Ik kan makkelijk afstand houden van mensen van buiten mijn directie familie (bijv. in winkels, openbaar vervoer): Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.

29. Als je denkt aan jouw leven voor het coronavirus begon, welke uit het volgende rijtje ervaar je dan het meeste? (Sleep DRIE woorden naar de rechterkolom, of naar het veld onderaan als je een telefoon gebruikt)
Eenzaam/Gelukkig/Verdrietig/Bang/Opgewonden/Bezorgd/Boos/Optimistich (als je denkt aan de toekomst/Verveeld/Gestrest/Onverschillig (het kan me niets schelen).

De volgende vragen gaan over de hulp die je misschien krijgt.

30. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
    Er is een volwassene met wie ik kan praten (contact kan hebben) als ik hulp nodig heb: Altijd/Af en toe/Nooit.
    Ik heb vrienden met wie ik kan praten (contact kan hebben) als ik hulp nodig heb: Altijd/Af en toe/Nooit.

De volgende vragen gaan over of jij alle dingen hebt die je nodig hebt

31. Als ik denk aan mijn leven voor het coronavirus begon.....
    Ik heb genoeg te eten: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
    Ik heb genoeg schoon drinkwater: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.
    De mensen bij wie ik woon hebben genoeg geld om voor mij te zorgen: Minder dan eerst/Hetzelfde als eerst/Meer dan eerst.

De volgende vragen gaan over de dingen die je misschien gaat doen als de coronacrisis voorbij is.

32. Nu je deze coronacrisis hebt meegemaakt, heeft dit je gemotiveerd om de dingen uit het volgende rijtje te gaan doen?
    Manieren vinden om mijn familie te helpen: Ja/Nee/Ik doe dit al.
    Andere kinderen of jongeren helpen (bijv. jeugdgroep, school, jeugdraad): Ja/Nee/Ik doe dit al.
    Manieren vinden om mijn gemeenschap te helpen: Ja/Nee/Ik doe dit al.
    Deelnemen aan een campagne: Ja/Nee/Ik doe dit al.
    Bezighouden met de politiek: Ja/Nee/Ik doe dit al.
33. Wat vind jij van de manier waarop de media kinderen en jongeren in beeld heeft gebracht tijdens de coronavirus lockdown? Positiever dan eerst/Hetzelfde als eerst/Negatiever dan eerst/Ik weet het niet.
34. Vind jij dat jouw regering luistert naar kinderen bij het nemen van beslissingen over hoe het beste om te gaan met de coronacrisis? Ja/Nee/Ik weet het niet/Dat interesseert mij niet.

35. Stel je voor dat jij met jouw regering zou kunnen praten. Wat voor adviezen zou jij hen geven om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronacrisis? (Vul je antwoord in het veld hieronder in)
36. Wat vind (of vond) jij leuk aan de coronavirus lockdown? (Vul je antwoord in het veld hieronder in)
37. Wat vind (of vond) jij niet leuk aan de coronavirus lockdown? (Vul je antwoord in het veld hieronder in)

Laatste vraag!

38. Waar kijk je het MEESTE naar uit als de coronacrisis weer voorbij is? (Vul je antwoord in het veld hieronder in)

B. Codeerhandleiding

CODEERHANDLEIDING *#COVIDUNDER19*

Vragen 26 en 35-38 zijn open vragen. Voor elk van deze vragen zijn codeercategorieën (thema's) geformuleerd die voor ieder ingevuld antwoord gecodeerd worden. Alle categorieën worden gecodeerd als afwezig (0) of aanwezig (1). Als de respondent bij een bepaalde vraag een antwoord heeft ingevuld, dienen alle bijbehorende categorieën te worden gecodeerd als 0 of 1. Indien geen antwoord is ingevuld door de respondent, blijven alle categorieën leeg.

Vraag 26: Als je ons meer wil vertellen, dan kun je dat invullen in het veld hieronder.

1. Geen ervaring met geweld/mishandeling (voelt zich veilig)	
0	Melding van ervaren van geweld, gevoel van onveiligheid.
1	Geen geweld of mishandeling zoals bij 1 beschreven
2. Voelt zich thuis veiliger – weg van pesten, geweld, stress op school / in gemeenschap	
0	Geen melding van thuis veiliger voelen door afwezigheid pesten etc. zoals bij 2 beschreven
1	• Door online school niet meer gepest • Weg van school dus veel minder stress
3. Voelt zich thuis veiliger - beschermd van het virus	
0	Geen melding van thuis veiliger voelen doordat ze beschermd zijn van het virus beschreven
1	• Thuis in isolatie kan ik niet besmet worden met het virus
4. Voelt zich minder veilig of thuis in hun huis of in hun omgeving dan eerst – (geweld, mishandeling, verbal agressie)	
0	Geen melding van thuis of in omgeving minder veiliger voelen zoals bij 4 omschreven
1	• Voelt zich minder veilig want er is veel ruzie thuis • Minder veilig want ik/familielid wordt geslagen
5. Voelt zich onveilig door het Coronavirus / lockdown	
0	Geen melding van onveilig voelen door Corona zoals bij 5 beschreven
1	• Angsten of zorgen voor zichzelf om corona te krijgen • Angsten of zorgen voor anderen die corona kunnen krijgen • Minder gestelde mentale gezondheid door isolatie of angst • Ervaren van effecten van corona op het inkomen van ouders of daadwerkelijke armoede

6. Veilig online	
0	Geen melding van situatie zoals beschreven bij 6.
1	• Veiligheid online is verbeterd • Veiligheid online is verslechterd
7. Minder of weinig ondersteuning of advies / niemand om tegen te praten (professioneel of vrienden/famillie)	
0	Geen melding van situatie zoals beschreven bij 7.
1	• Minder hulp • Niemand om mee te praten • Geen afspraken meer met psycholoog • Ouders geen tijd om mij te ondersteunen
8. Ik weet waar ik hulp kan vinden	
0	Geen melding van situatie zoals beschreven bij 8.
1	• Ik krijg hulp online en weet hoe ik hier om kan vragen
9. **Geeft informatie over de veiligheidsmaatregelen tegen het virus**	
0	Geeft geen informatie over veiligheidsmaatregelen zoals beschreven bij 9.
1	• Maatregelen om het virus te bestrijden of verspreiding te voorkomen.
10. **Overig**	
0	Geen overig antwoord.
1	• Vraagstelling onduidelijk • Antwoorden die niks te maken hebben met de overige thema's • Onzin antwoorden: ik heb 11 tenen.

Vraag 35: Stel je voor dat je met jouw regering zo kunnen praten. Wat voor adviezen zou jij hen geven om te zorgen dat kinderrechten beschermd worden tijdens de coronavirus crisis?

1. Kinderen voorzien van educatie (scholen open, betere online omgeving)	
0	Geen melding van onderwerp in relatie tot educatie zoals beschreven bij 1 • Scholen dicht is thema 10
1	• De scholen moeten weer open • Online lessen moeten beter • Geen online maar weer in het echt les
2. Luisteren naar kinderen/ Laat kinderen hun ideeën en gevoelens uiten.	
0	Geen melding van onderwerp in relatie tot luisteren naar kinderen zoals beschreven bij 2
1	• Beter naar de jeugd luisteren • Kinderen hun ideeën vragen
3. Prioriteren van de mentale en fysieke gezondheid van kinderen	
0	• Beter naar de jeugd luisteren (is thema 2)
1	• Zorg meer voor kinderen • Meer aandacht voor kinderen • De regering heeft in mijn ogen weinig gedaan voor jongeren en kinderen (in geval van gezondheid) • Meer rekening met 12/18 jarige.
4. Kinderen voorzien van programma's en activiteiten tijdens de lockdown	
0	• Uitjes • Beleid overheid (is thema 10)
1	• Sport • Naschoolse activiteiten • Speciale corona activiteiten • Dagbesteding • Laat de sport weer actief blijven. • Niet alles van ons afnemen • Meer vrijheid
5. Kinderen en families voorzien van gezichtsmaskers, desinfectiemiddelen en zeep.	

0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 5
1	Voorbeelden: • Ons gezin kan geen mondkapje betalen, zou dit moeten krijgen • Ik vind dat we gezichtsmaskers, desinfectiemiddelen en zeep zouden moeten krijgen.
6. Kwetsbare kinderen ondersteunen (e.g. dakloze kinderen, kinderen in gewelddadige omgeving)	
0	• Kinderen die geen computer hebben vallen niet onder kwetsbaar. • 'Niet naar buiten kunnen door maatregelen is slecht voor je gezondheid.'
1	Voorbeelden: • Kinderen in een tehuis • Kinderen met een heftig thuisleven • 'kinderen die het moeilijk hebben' • Dakloze kinderen • Kinderen met slechte gezondheid (risicogroep)
7. Steun kinderen om contact te kunnen houden of te kunnen afspreken met familie en vrienden	
0	• Contact beperking ter voorkoming van verspreiding van het virus
1	• Meer contact ipv beperken • 'Dat je naar vrienden mag die in een andere provincie wonen'
8. Vraag scholen/ maatschappelijk werkers om kinderen in de gaten te houden en een contactpersoon voor hen kunnen zijn.	
0	• Geen melding zoals beschreven bij 8
1	• Antwoord zoals beschreven bij 8
9. Kinderen en families voorzien van dienstverlening, financiële steun of eten/onderdak.	
0	• Geen melding zoals beschreven bij 9
1	• Antwoord zoals beschreven bij 9
10. Overheid moet meer verantwoordelijkheid nemen en een goed voorbeeld geven/ Betere maatregelen en regels om het virus onder controle te krijgen	

0	• Meer programma's of activiteiten voor kinderen (is thema 4) • Handhaving (is thema 11)
1	• Beleid omtrent coronavirus verspreiding • 'Scholen dicht want verspreiding virus kan ook op scholen gebeuren' Het moeten in dit thema echt gaan om maatregelen omtrent het virus.
	11. Betere controle / beveiliging in openbare ruimte
0	• Invoeren mondkapjes plicht (is thema 10)
1	• Handhaving beter • Echt 1,5 m op straat gehandhaafd • Bij supermarkten betere handhaving
	12. Informatie voor kinderen over wat er aan de hand is op het moment
0	• Geen resources/ informatie die niet over het virus specifiek gaan (voetbal) • Regering heeft te weinig gedaan voor kinderen
1	• Informatie over coronavirus • Hoe moet je je handen wassen • Wat moet je doen als je corona hebt etc.
	13. Overig
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 13.
1	• Advies dat niet gerelateerd is aan corona • 'Geen idee'

Vraag 36: Wat vind (of vond) jij leuk aan de coronavirus lockdown?

	1. Tijd doorbrengen met familie
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 2. • Meer tijd met vrienden (thema 12)
1	• Heel veel met familie zijn • 'Veel meer mijn ouders zien'
	2. Hobby's/spelen/vrije tijd (nieuwe dingen leren)
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 2.

1	• Meer tijd • Meer tijd om nieuwe dingen te leren • Veel spelen • Vrije tijd • Thuiszitten/meer tijd thuis
3.	**Slapen**
0	Geen melding over het onderwerp slaap.
1	• Veel uitslapen • Meer slaap
4.	**Niet naar school gaan/ online school**
0	• Thuis kunnen blijven bij familie (is thema 1) • Meer bij familie (is thema 1) • Mijn moeder kon me altijd helpen bij schoolwerk als ik hulp nodig had (is thema 12)
1	Voorbeelden: • Lekker vlug/ snel klaar met school werk • Sneller werk afkrijgen • Online naar school gaan • Rustig thuis aan school werken niet in de drukte van de klas • Geen herrie van mijn klas • Geen stress omdat schoolexamens niet doorgingen. • Zelf mijn tijd inplannen • Je tijd meer zelf indelen.
5.	**Relaxen/ rustig aan doen, jezelf leren kennen/ zelf-reflectie**
0	• Zelf mijn tijd inplannen (thema 4) • Je tijd meer zelf indelen (thema 4) • Meer vrije tijd (is thema 2)
1	• Meer tijd voor mezelf • Minder stress/ druk • Minder drukke dagen • ‘Dat je rustig aan kon doen’ • Alleen zijn en dat fijn vinden (in positieve zin) • Rust • ‘Ik had veel tijd aan mezelf. Ik ben echt goed tot rust gekomen in die tijd’

6.	**Minder vervuiling/ positive impact op het milieu**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 6.
1	• Beter voor het milieu • Minder uitstoot doordat we allemaal thuis blijven
7.	**Beschermd voelen tegen het coronavirus/ betere hygiëne**
0	• Veel thuis zijn (thema 2)
1	• Door het vele thuis blijven voel ik mij wel beschermd tegen corona • 'Dat je veilig voelt binnen thuis'
8.	**Veiliger op straat (minder verkeer, minder ongelukken, geweld en dieven)**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 8.
1	• Veel minder verkeer en ongelukken • Minder geweld op straat want er zijn minder mensen buiten • Er wordt minder ingebroken.
9.	**Sterker gevoel van solidariteit/ empathie**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 9.
1	• Ik voel mij meer verbonden met anderen in de samenleving • Ik voel heel sterk mee met de zorg
10.	**Tijd met God**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 10.
1	• Veel tijd voor God • Veel tijd om te bidden
11.	**Ik vind niks leuk/ Niks**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 11.
1	• Niks • 'alles stom' • 'niks leuk' • 'weinig'
12.	**Meer tijd met vrienden**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 12.
1	• Vrienden en vriendinnen meer zien

	• Online afspreken met vrienden
	13. Overig
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 13.
1	• Thuiswerken • Werk

Vraag 37: Wat vind (of vond) jij niet leuk aan de coronavirus lockdown?

	1. Niet naar school kunnen
0	• Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 1.
1	• Niet naar school mogen • 'Dat school dicht is' • Niet op uitwisseling kunnen
	2. Online school/ meer huiswerk
0	• Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 2. • Niet de onderwerpen van thema 1.
1	• Meer huiswerk • Moest veel voor school doen • 'online les gaat slecht' • Achterstand door online school • 'Hoe slecht onze school de online lessen geregeld hadden.'
	3. Missen van vrienden en familie
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 3.
1	• Kan opa en oma niet zien • Mag niet meer met vrienden afspreken • 'Mama en papa werken veel en mis hen' • Minder sociaal contact • Vrienden uit elkaar gegroeid/verloren
	4. Spendeer te veel tijd thuis met familie.
0	• 'Ik beweeg weinig en kom niet veel buiten, omdat ik veel tijd aan school besteed. Hierdoor ben ik vaak verdrietig' (thema 8) • Binnen blijven (thema 8)

	• ‘Nergens heen kunnen. Ik had alleen school om me op te focussen dus dat werkte niet heel goed’ (thema 8).
1	• Mijn zeikende vader. • Erger mij aan mijn familie • ‘Iedereen op elkaar geen prive moment’ • ‘Ook miste ik mijn eigen tijd. Iedereen is altijd thuis en dat is gezellig maar soms miste ik het alleen zijn heel erg. Even niemand om je heen.’ • ‘Geen alone time’ • Anderen zijn ook meer thuis.
	5. Missen van knuffelen/ fysieke aanraking
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 5.
1	• Ik mag mijn vriendinnen niet knuffelen • Geen zoen aan oma of opa
	6. Verveel mij/Niks om te doen
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 6. • Ik ben altijd maar thuis (thema 8) • Ik kan niet naar buiten (thema 8) • Ik kan geen leuke dingen doen (thema 8)
1	• Ik verveel me • Ik heb niks te doen • Ik kan niks doen • Het is saai
	7. Het missen van mijlpalen/tradiaties
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 7. • Vakantie (thema 13)
1	• Eindexamens • Gala

	• Verjaardagen
	8. Weinig tijd buitenshuis
0	• Minder beweging (thema 12) • Niet kunnen sporten (thema 12) • Geen voetbaltraining (thema 12) • Ik heb niks te doen (thema 6) • Ik verveel me (thema 6)
1	• Nergens heen kunnen • Openbare plekken zijn gesloten • Ik kom niet veel buiten • Winkels zijn dicht • Ik moet binnen blijven • Ik kan niks doen buiten m'n huis • Er zijn geen leuke dingen te doen zoals pretpark/dierentuin
	9. Voelen van: stress, bezorgdheid, depressie, isolatie, eenzaamheid.
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 9.
1	• Je weet niet waar je aan toe bent • Slechte mentale gezondheid • Ik voel me alleen
	10. Mensen gaan dood.
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 10.
1	• Er overlijden mensen aan het virus.
	11. Ouders verdienen minder geld/zijn werkloos
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 11.
1	• Papa/mama is werkloos door corona • We hebben minder geld om uit te geven
	12. Minder beweging/aankomen in gewicht
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 12.
1	• Ik ben aangekomen

	• Ik kan niet meer sporten • Ik sport minder en daardoor word ik dik • De sportscholen zijn dicht • Geen voetbaltraining
	13. Overig
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 13.
1	• Vrijheid wordt beperkt • Geen vakanties • Niet op reis

Vraag 38: Waar kijk je het MEESTE naar uit als de coronacrisis weer voorbij is?

	1. Weer familie en vrienden zien
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 1. • Nieuwe mensen ontmoeten
1	• Iets (leuks) doen met vrienden • "Dingen" met vrienden
	2. Terug naar school mogen/ educatie
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 2.
1	• 'Dat we weer naar school mogen' • Geen online lessen meer
	3. Hervatten van activiteiten/sporten/clubs
0	• Uitgaan, naar feestjes gaan, nachtleven (thema 12) • Dingen die niet wekelijks zijn • Geen onderwerpen van thema 4
1	• 'Weer optreden in het theater' • Wekelijkse activiteiten die weer doorgaan • Sporten
	4. Shoppen/ uiteten / uitjes
0	• Verjaardagen (thema 13)

	• Uitgaan (thema 12) • Vakantie in buitenland (thema 14) • Weekendje weg (thema 14)
1	• Dagje uit • Leuke dingen doen • Pretpark • Bioscoop • Concerten
5. Naar buiten mogen/ buiten wandelen	
0	• Leuke dingen doen (thema 4) • Pretpark (thema 4) • Reizen met ov (thema 15) • Naar andere stad voor dagje (thema 4)
1	• Buiten wandelen • Überhaupt weer naar buiten mogen (geen lockdown)
6. Naar de kerk gaan	
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 6.
1	• Geld voor elke religie (elk gebedshuis)
7. Terug naar wat "normaal" was/ niet bezorgd hoeven te zijn over het virus/ gezichtsmaskers op hoeven/ social distancing	
0	• Knuffelen (thema 8) • 'Met vrienden leuke dingen doen en verjaardagen van familie vieren. En evenementen bezoeken.'
1	• Andere mensen aanraken • Geen afstand houden van vrienden en vriendinnen • Dat alles weer gewoon is • Geen gezichtsmasker op hoeven • Niet zorgen hoeven te maken over het virus • Het leven weer oppakken
8. Knuffelen	
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 2.elkaar weer mogen aanraken • Geen afstand houden (thema 7)

1	• Knuffelen met vrienden • Knuffelen met familie
9.	**Naasten helpen/ de gemeenschap helpen**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 9.
1	• Naasten helpen • Dingen voor de gemeenschap regelen • De buurt opruimen • Boodschappen doen voor de buurvrouw
10.	**Weer vriendje of vriendinnetje zien (liefde)**
0	• Afspreken met vrienden of vriendinnen (niet liefdesgerelateerd) (thema 1)
1	• ‘Vriendje woont in een ander land, die mag ik straks weer zien’ • Liefdesrelatie
11.	**Bouwen van een betere toekomst/ radicale verandering/ zorgen voor het milieu**
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 11.
1	• Verder met het bouwen van een betere toekomst • ‘wakker geworden wat de impact is op het milieu is van al onze uitstoot’
12.	**Uitgaan**
0	• Concerten (thema 4)
1	• Uitgaan • Feestjes • Festivals
13.	**Hoogtepunten/Mijlpalen**
0	• Vakanties (thema 14)
1	• Verjaardagen • Diploma-uitreikingen • ‘dat traditionele evenementen weer doorgaan zoals carnaval’ • Gala
14.	**Vakantie**
0	• Dagje naar andere stad (thema 4) • Festival (thema 12)
1	• Naar het buitenland/ ergens in Nederland voor meerdere dagen

	• Als kind het vakantie noemt = vakantie (dus niet dagje weg) • Weekendje weg • Reizen • De grens over • ‘op natuurkamp gaan’
	15. Overig
0	Geen melding van onderwerp zoals beschreven bij 15.
1	• Ik kijk nergens naar uit • Niks • ‘Reizen met het OV’